

15902

ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԳՆՆԵՐԹԻՒՆ

391 99

11-45

891.99

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԻ

ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գ.

ՎՈՂԹԷՌԻ

ՄԱՅ ԿԵՍԱՐՈՒ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՆ Պ. ԶԱՐԳԱՐԵԱՆ ԵՂԱՍԵՐՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս Զազմագնրլար թիւ 24—26

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. Յ. ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ ԵՆ ՈՐԿԻՐ

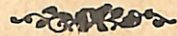
1910

Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

ՅՈՒՂԻՈՍ ԿԵՍԱՐ	ԴիկսասոՐ
ՄԱՐԿՈՍ ԱՆՏՈՆԻՈՍ	Հիւպասոս
ՄԱՐԿՈՍ ԲՐՈՒՏՈՍ	ՊրեսոՐ
ԿԱՍԻՈՍ	} Սիեկիոսոս
ԿԻՄԲՐՈՍ	
ԴԵԿԻՄՈՍ	
ՏՕԼԱՊԷԼԼԱ	Ջօրավար
ՋՕՐԱԿԱՆՔ	
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ	

Կ Ե Ս Ա Ր

ԱՐԱՐՈՒԱՆՎ Ա.

Ս Ե Ն Ե Ա Կ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԿԵՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ԱՆՏ. — Ահա այսպէս պիտի թագաւորես դուն Կեսար. այս բարեպատեհ ժամուն մէջ Հոովմ իր ճակատը պիտի խոնարհեցնէ քու պսակիրդ դիմացը ու զքեզ պիտի ողջունէ մշտայաղթ հզօր պահապան ու արի վրէժխնդիր Հոովմայ բարձր գահին ու միահեծան ինքնակալ: Անտոնիոս ամենեւին չի նախանձիր մանաւանդ թէ պաշտպան կը կենայ քեզի պէս դիւցազնի մը փառացը. ու իմ ձեռքերս պիտի լարեն որոգայթը, որուն մէջ դուն Հոովմը կուզես բռնել: Բաւական է ինծի քու ձեռքիդ տակը երկրորդ ըլլալ մարդկանց մէջ. կը ցանկամ մինակ գլխուդ թագ կապել ու ծառայել, քան թէ թագաւորել. բայց ի՞նչ է որ կը տանամ Տէր. հառաչանքներով մինակ պատասխան կուտաս ինծի. ու կին փառքդ ինծի ուրախութիւն է, ու քեզի վիշտ կը պատճառէ. ո՛ւսկից կուզայ քեզի այդ տխրութիւնը. դուն որ աշխտիքիս ու հոովմայ մեծապանծ թագաւորն ես. Կեսար կը հառաչէ, Կեսար կը վախնայ. ո՞ր բանն է քու կտրիճ սրտիդ վախ տուողը:

ԿԵՍ. — Սիրեցեալդ Անտոնիոս. ատենն է ալ սրտիս խորհուրդները քեզի յայտնելու. դուցէ քեզի անծանօթ չէ որ քիչ ատենէն պիտի շարժեմ իմ բանակս գոռոզացեալ Պարթեւաց վրայ. կերթամ Կրասոսին ու բոլոր Հոովմայ անարգանաց վրէժը պահանջել Հայերէն ու Պարսիկներէն. իմ արծուիս, որ հոովմէական հզօր բանակիս անպարտելի նշանն է, Վոսպորոսէն անդին կուզէ տարա-

ծել թեւերը, ու կտրիճ զօրքերս զլսուս պսակուելուն կսպասեն. կը յուսամ այս ձեռքերը՝ որ Հռենոսը գերեցին, պիտի նուաճեն Եփրատն ալ. այս յոյսը կը քաջալերէ զիս. բայց չի կրնար խաբել. ո՞վ գիտէ, կրնայ ըլլալ բաղդս յոգնի ինձ հետ վազելէն. բաղդը աշխարհքիս ամէն իմաստունները ծագր կընէ. ու թէ որ Պոմպէտոսն ալ մասնեց նէ, չի՞ կրնար ըլլալ որ հիմայ ալ Կեսարը. վասնզի յաղթանակէ դէպի կործանումն շատ անգամ ոտքի քայլ մը բաւական է: Քառսուն տարի տիրեցի, կռուեցայ ու յաղթեցի. ու աս ձեռքերս աշխարհքիս բաղդին երասանակները կառավարեցին. իմացայ որ աշխարհքիս մէջ բաղդը ըսածը կերթայ ու կուգայ, ինչպէս չոր խոտ մը հողմէն: Բայց ինչ պիտի ըլլայ նէ թող ըլլայ. ասկէ ետքը բնաւ չեմ վախնար. գիտեմ՝ յաղթել առանց պարծենալու և մեռնիլ առանց ցաւելու: Իմին երթալու ատենս աս մինակ կը խրնդրեմ քու բարեկամութենէդ, իմ որդիքներու վրայ ըլլան միշտ աչքերդ. աս ըլլայ քեզի իմ վերջին կտակս. Անտոնիոս Կեսարին որդւոցը հայր ըլլայ. երդում չեմ ուզեր. յիշէ՛ միայն խօսքերս:

ԱՆՏ. — Ինչպէս կարելի է այդ բանը. դուն երթաս պատերազմի, արեւն թափելու ու մահուան ու ես քու տեղդ Իտալիա՞ մնամ, երբ փառաց հրաւէրը զքեզ Ասիա կը կանչէ. ծանր կուգայ ինծի նաև տեսնել որ բախտիդ վրայ վախնալով չարիքներ կը գուշակես, թագաւորութեանդ ու որդւոցդ հայր կընես զիս. ուրիշ որդի չունիս դուն Հոկտաւիոսէն ի վատ, ու որդեգիր ամենեւին:

ԿԵՍ. — Զեմ ուզեր ծածկել քեզմէ հայրենի սրտիս վիշտը. Հոկտաւիոս իմ հարազատ որդիս է գիտեմ, անոր համար ալ Կեսար անուանեցի զինքը. սակայն բախտը, չեմ գիտեր բարեբար կոչեմ չէ նէ թշնամի, ուրիշ որդւոյ մը, ու սիրելի որդւոյ զիս հայր ըրաւ. բայց աւա՛ղ, անիկա ինծի սիրոյս փոխանակ չարիք կը հատուցանէ:

ԱՆՏ. — Եւ ո՞վ է անիկայ. ո՞վ է այն ապերախտ դիւցազանց արեան անարժան որդին:

ԿԵՍ. — Մտիկ ըրէ՛. կը ճանչնա՞ս արդեօք Բրուտոսը:

ԱՆՏ. — Ի՞նչ...

ԿԵՍ. — Ան Բրուտոսը, Կատովելին անաչառ օրինացը աշակերտ ու պաշտպան, ռիսերիմ թշնամի միապետական տէրութեան, անիկայ որ իմ անձիս թշնամիներուն հետ միշտ ինծի դէմ հակառակ ելաւ, անիկայ որ Թեսաղիոյ դաշտերուն մէջ ձեռքս իյնալով

երկու անգամ կեանքը շնորհեցի, անիկայ իմ անուանս խրոխտ թշնամիներուն մէջ ծնած ու մեծցած, անիկայ...

ԱՆՏ. — Անիկա ի՞նչ, առաջ տար խօսքդ կաղաչեմ:

ԿԵՍ. — Անիկայ իմ որդիս է:

ԱՆՏ. — Ի՞նչ կըսես:

ԿԵՍ. — Կը զարմանա՞ս. բայց դուն մընակ ինծի մի՛ հաւատար. ա՛ն կարդա՛ ու տես:

ԱՆՏ. (Բանալով ու իբր թէ միևակ վերնագիրը տեսնելով) — Սերվիլիա Կատովելին քո՞յրը...

ԿԵՍ. — Անկէ ծնաւ որդեակն իմ Բրուտոս. ո՞վ զիք, պահեցիք ուրեմն զինքը որ ինձի հակառակ ապստամբ գլուխ վերցնէ, բայց կարդա՛՛ դուն այդ նամակը, որ իւր մայրը ինձի գրեց մահուան անկողնին մէջ. կարդա՛՛ ու ամէն բան անկէ կիմանաս:

ԱՆՏ. (Կը կարդայ) — «Սիրելիդ իմ Կեսար, ա՛նա կը մեռնիմ ես. Աստուծոյ բարկութիւնը միանգամայն կեանքիս ու սիրոյս վերջ կուտայ. ա՛ն, միտքդ ըլլայ միշտ որ Բրուտոսին իմ որդւոյս հայրն ես, մնաս բարով, ընդունէ՛՛ ետքի շնչոյս հրաժարականը, լսեն Աստուածները իմ աղաչանքիս որ գրեթէ գերեզմանիս մէջէն իրենց կուղղեմ, Բրուտոս նոյն սէրը ունենայ քու վրադ, նոյն սէրը որով հիմայ հողը կ'իջնամ: Քու կին Սերվիլիադ»: Զարմանալի դիպուած, որ բռնաւոր բաղդը զքեզ հայր ըրաւ այնպիսի որդւոյ մը որ քեզի հետ ամենեւին նմանութիւն մը չունի:

ԿԵՍ. — Սակայն ունի անիկայ ալ առաջինութիւններ, թէպէտեւ հօրը առաջինութիւններուն նման չեն. իւր անյաղթելի արիութիւնը թէպէտ ինծի հակառակ է, բայց ինծի սիրելի է շատ. բարկացած եմ իր վրան, բայց համոզուած ալ եմ որ այդ կատաղի անձը սաստիկ զարմացմամբ լեցուցած է զիս, ու թէպէտ թագաւորութեան սէրը կը դատապարտէ զինքը, մտքովս իրաւունք կուտամ իրեն կամ հայրենի սրտիս զթութեանէն բռնադատուած և կամ Հռովմայեցի ըլլալովս հայրենեացս իշխանական ձայնը միշտ կը լըսեմ սրտիս մէջ որ ամէն բանէ աւելի պէտք էի սիրել. աւելին ալ ըսեմ քեզի, թէ որ Բրուտոս Կեսարու որդին է, պէտք է որ ատէ միապետութիւնը. ես ալ երիտասարդութեանս տարիքին մէջ նոյն կարճիքն ու համոզումը ունէի. ատեցի Սիզղան, գարշեցայ բռնաւորներէն. ու եթէ Պոմպէտոսին անիրաւ իշխանութիւնը չուզէր ոտքի տակ առնել զիս, հիմայ Կեսար Հռովմայ քաղաքացիներէն

մէկն էր. իրաւ փառասէր ու գոռոզ բնութեամբ, բայց առաքի- նութիւնը սիրող. հաւատա՛ ինձի Անտոնիոս, թէ որ Կեսար չըլլայի Բրուտոս էի:

ԱՆՏ. — Կարգէ դուրս են ինձի համար այդ խօսքերդ Տէ՛ր:

ԿԵՍ. — Պէտք է անանկ սիրտ մը ունենալ, որ ամէն վիճակի յարմարի. քիչ ատենէն կը տեսնաս դուն, Բրուտոս երբ իմանայ իմ որդիս ըլլալը պիտի փոխէ իւր միտքը. արքունի պսակը որ իմ ճակտիս պատրաստուած է, կը յուսամ որ կակղցնէ իւր սրտին խօտութիւնը. շատ անգամ երբ բաղդը կը փոխուի, կը փոխուի բնութիւնն ալ. չե՞ս յուսար բնութիւնը ու արիւնը, թագաւորու- թեան յոյսը ու քու խրատներդ քիչ ատենէն իմ սրդիս ինձի դար- ձընեն:

ԱՆՏ. — Ես կը տարակուսիմ Տէր, աղէկ կը ճանչնամ ու ա- կամայ կը խոստովանիմ անոր մտքին անաստ խեղճութիւնը, անանկ դպրոցի մը գնաց աշակերտ եղաւ որ չողոքորթական խօսքերու և ոչ ահանջ կը կախէ, այդ կախարդ փիլիսոփան Ստայիկոսը որ կը սովորեցնէ բնութեան դէմ կռուտիլ, անիկայ միշտ անոր ահանջէն վար կը սուլէ. անոր սիրտը հիմայ քարացած է ու աղիքները պը- ղինձ դարձած, նոյն ինքն կատօլի, այդ ցնորեալ դիւցազնը Ստո- յիկեան վարդապետութեամբ մոլորած, որ ատելութեամբ մահը ընտրեց քան թէ քու բարեկամութեան սէրդ որ չըլլայ թէ նե- րուսն խնդրելու խոնարհի, նոյն ինքը կ'ըսեմ բոլոր իր ամբարտա- ւանութեամբը այնչափ երկիւղալի չէր որչափ այդ անգութ գա- զանը որ դուն կուզես ու կը յուսաս ընտանեցնել:

ԿԵՍ. — Ո՛վ բարեկամ, ի՞նչ կը խօսիս. վիրաւորեցիր զիս:

ԱՆՏ. Կը սիրեմ քեզ ու չեմ կրնար խաբել:

. — Բայց դուցէ ժամանակը խելքը գլուխը բերէ իրեն:

ԱՆՏ. — Ես չեմ յուսար:

ԿԵՍ. — Ի՞նչ ուրեմն. անոր ատելութիւնը...

ԱՆՏ. — Սյո՛, պիտի բորբոքի ու երէ զքեզ:

ԿԵՍ. — Հոգ չէ. ինչ պիտի ըլլայ նէ թող ըլլայ, ես անոր հայրն եմ, ու Կեսար եմ. ինձի պարծանք է, չէ թէ միայն թըշ- նամիներուս ներել, այլ և բարեկամ կոչել զանոնք ինձի. կուզեմ որ Հռովմ ու իմ որդիս ազամայ բռնադատուին զիս սիրելու. ու ներող գթութեամբս խոնարհեցնեմ զիմացս Բրուտոսը ու բոլոր աշխարհք. զքեզ ինձի օգնական պիտի առնեմ ո՛վ քոջ. դուն քու

ձեռքդ ինձի երկնցուցիր ապստամբներուն գլուխը ջախջախելու համար, նուաճէ՛ հիմա, նուաճէ՛ Բրուտոսն ալ. կակղցուր անոր պնդացած սիրտը ու հեղութեամբ ըսէ իւր ծննդեան գաղտնիքը, որ կուզեմ յայտնել իրեն բայց բնաւ չեմ համարձակիր:

ԱՆՏ. — Ահա պատրաստ կեցած եմ, ամէն բան յանձն կառ- նեմ քեզի համար. բայց դարձեալ կըսեմ ես յոյս չունիմ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ՏՕԼԱՊԷԼԼԱՍ, ԿԵՍՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ՏՕԼ. — Վեհազն Տէր. Աւագանին ինչպէս որ հրամայեցիր հոս ժողովը վերով կուզէ ներս մտնել:

ԿԵՍ. — Ինչո՞ւ համար այդչափ ուշացան, թող գտն չուտով:

ԱՆՏ. — (Անոնց ներս մտնելու ատենին) Ահա կուգան. երես- ներէն ատելութիւն ու լեզի կը կաթէ:

Տ Ե Ս Ի Լ Պ .

ԿԵՍՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԿԵՄԵՐՈՍ, ԳԵԿԵՄՈՍ

ԿԵՍ. — Առաջ եկէք, դուք որ Հռովմայ հաստատուն սիւներն ու ամրութիւնն էք, քաջ նիզակակիցք իմ, մօտեցէք ինձի, Կա- սիոս, Կիմերոս, Դեկիմոս ու դուն իմ Բրուտոսս, բոլոր աշխարհքիս նուաճութեան ժամը հասաւ, թէ որ յաջողեն մեզ երկինք, ու դժոխոց մէջ Կրասոսին ոգին գոհ ընելու Պարթեւաց գահին կոր- ծանմամբը. եկաւ ժամանակը որ Հռովմայ տէրութեան պակասորդը պիտի լեցուի պատերազմի իրաւունքով. ամէն բան պատրաստ է, ու Եփրատ գետը ինձի կ'օպասէ ես վաղը հոն պիտի երթամ, Կասիոս ու Բրուտոս ինձի հետ պիտի գան, Իտալիա ու Գաղղիա Անտոնիոսին ձեռքը մնան: Ուրիշ բան չի մնար Հռովմայ ու ինձի, բայց միայն գիտնալ թէ ինչ անունով պէտք է որ տիրեմ աշխարհի. Սիղդա իշխանապետ էր, Մարիոս հիւպատոս, Պոմպէոս սպարա- պետ, որուն ես յաղթեցի ու բաւական է ըսել որ նոր իշխանու- թեան՝ նոր անուն մը պէտք է: Ամէն տեղ ձայն մը կը հռչակի թէ

պարապ տեղը Հռովմ կը խորխտայ Հայոց ու Պարսից դէմ, միայն մէկ թագաւոր մը բաւական է յաղթել անոնց. անոնց դէմ կը պատ-
րաստուի Կեսար որ թագաւոր չէ. Կեսար հզօր քաղաքացի մըն է,
ու իր յաղթութեանց փառքովը մընակ կրնայ պարծիլ. բայց դուցէ
գայ օր մը որ ինքն ալ փոփոխամիտ ռամկին ապստամբութեանը
փորձը առնէ: Միթէ թող կուտամ որ իմ կենդանութեանս ատենը
Հռովմ յաղթուի, մանաւանդ թէ հազար անգամ թող մեռնի Կե-
սար. կը լսէ՞ք իմ խօսքերս, ո՛ր Հռովմայեցիք, ու կիմանաք միտքս
ու դիտաւորութիւնս որուն կը փափաքիմ:

ԿԻՄ. — Ժամանակ է ալ խօսելու, ո՛վ Կեսար. այն ամենայն
թագ ու արքունի գաւազան, որ մեր աշխատութեանցը պտուղն
ու յաղթանակը պիտի ըլլան կըսես, նախանձոտ ծերակուտին ու
ժողովրդեան աչքին աւելի նախատինք պիտի սեպուին քան թէ
չնորհք ու բարեբարութիւն: Մարիոս, Սիդդա, Պոմպէոս իրենց
անիրաւ իշխանութեամբն ալ չի յանդգնեցան Հռովմայ սահմաններն
ուզածնուն պէս բաժնել ու թագաւորի պէս պատգամներ որոտալ
մեզի. մենք աւելի մեծ բարիքներ կը յուսայինք քեզմէ Կեսար:

ԿԵՍ. — Ինչ է ուզածդ, ըսէ՛ նայիմ:

ԱՄՆԵՆՔԸ. — (Բաց ի ԱՆՏՈՒՅԻՆՈՒՆ) Ազատութիւն, ազատու-
թիւն:

ԿԱՍ. — Դուն ալ երդումով խոստացար ջնջել բոլորովին ինք-
նակալ տէրութիւնը, ու մենք այսօրուան վրայ յոյսերնիս դրեր
էինք, աւիկայ էր նաև Հռովմին ուրախալի յոյսը որ հիմա թշուառ
եղած է գերութեամբ արիւնոտ դիականց մէջ կը նստի ու հառա-
չանաց ձայնը ինչուան երկինք կը հասնի. արդ յիշեցնեմ քեզի քու
երդումդ, Կեսար:

ԲԻՌ. — Թող մեծնայ Կեսար, ես ալ կուղեմ, բայց ազատ
ըլլայ Հռովմ, ու ինչպէս կարելի բան է որ ինչուան Հնդկաստան
իշխողը գերի ըլլայ ինք իր մէջը. ինչ օգուտ է անոր որ իւր ա-
նունէն դողայ. աշխարհք ու ամենքը պաշտեն զինքը իբր փառա-
ւոր թագուհի մը, երբ անիկայ գերութեան շղթաներու մէջ կը տա-
ռապի. ինչ օգուտ մեզի ալ գիտնալը որ Կեսար ամէն կողմէն շատ
մը գերիներ ու հարուստ կողոպուտներ մեզի կը բերէ. Պարսիկներն
ու Հայերը չեն մեր արեան ծարաւի՝ ոխերիմ թշնամիները. անոնցմէ
չարագոյն թշնամիներ կան, այո՛ կան, ես գիտեմ ըսածս:

ԿԵՍ. — Դուն ալ մի, ո՛վ իմ Բրուտոս:

ԱՆՏ. — Կը լսե՞ս ասոնց յանդգնութիւնը, տե՛ս թէ թողու-
թեան արժանի՞ մարդիկ են ասոնք:

ԿԵՍ. — Անանկ է նէ՛ դուք ձեր լիրբ յանդգնութեամբը կու-
ղէք յոգնեցնել իմ մարդասէր հեղութիւնս, դուք զորոնք իմ սրովս
ու աղեղամբս ստացեր եմ, դուք Մարիոսին ծառաները ու Պոմ-
պէոսին գերիները, որ մինակ իմ գթութեամբս աս օղը կը շնչէք,
ապերախոտ ու անասնձ լեզուներ՝ որ Սիդդայի դիմացը պապանձած
ու կապկպած էին ու հիմայ իմ վեհանձնութենէս համարձակութիւն
առած վրաս կը գոռան, ամենեւին չի վախնալով որ Կեսար այդ-
չափ նուաստութիւն յանձն առնէ ձեզմէ վրէժ առնելու: Հոն Փար-
սաղիոյ դաշտին մէջ, հոն պէտք էիք ընել այդ լրբութիւնը. հիմայ
բաղդը իմ կողմս է, թէ որ յաղթել չի գիտցաք, սովբեցէ՛ք ծա-
ռայել:

ԲԻՌ. — Մառայել. ո՛հ, իմ քաջ ընկերներս, մեռնինք մա-
նաւանդ՝ մեռնինք. հրաման տուր Կեսար, թող զարնեն մեզ, մի՛
կարծեր որ վատերու հետ կը խօսիս. Հռովմայ փառացը անարժան
որտեր չունինք մենք. Թեսաղիոյ դաշտին վրայ մեզմէ ոչ ոք իւր
կեանքը քեզմէ խնդրելու անարգութիւնը չունեցաւ, դուն ինքիր-
մէդ մեզի պարգեւ տուիր դայն որ նախատինք ըլլայ մեզի. դառն
է մեզի այս կեանքը՝ թէ որ այդչափ սուղ պիտի գնենք նէ. թէ
որ դուն թագաւորութեան կը փափաքիս, անանկ է նէ ա՛լ մի՛
խնայեր մեզի, զա՛րկ սատկեցուր, ու նախ ինձմէ սկսէ՛:

ԿԵՍ. — Մտիկ ըրէ ինձի (մեկալնեռուն) գացէ՛ք դուք. այն-
չափ յանդգնեցա՞ր Բրուտոս, որ ինչուան զիս ալ կը նախատես.
սուր խոցերով վիրաւորեցիր զիս ու չես իմանար. բայց մի՛ վախ-
նար, չի կրնար ըլլալ որ Կեսար քու կեանքդ ուզէ: Մէկդի թող
Բրուտոս այդ անմիտ կատաղի սէրը հայրենեաց՝ ծերակոյտին ու
Հռովմայ, (Բրուտոս կուզէ երթալ) մտիկ ըրէ՛, կեցի՛ր հոս, դուն
մինակ կրնաս զէնքերս ձեռքէս առնել. (Նորէն կուզէ երթալ) կե-
ցի՛ր, մի՛ բաժնուիր քովէս, սրտիս սիրելին, ո՛վ իմ Բրուտոս:

ԲԻՌ. — Բոլոր արիւնս քուկինդ է Կեսար, թէ որ դուն քու
առջի խօսքդ պահես, իսկ թէ որ դուն բռնաւոր մըն ես, քու
սէրդ զղուելի ու գարշելի է ինձի. (կուզէ երթալ):

ԱՆՏ. — Կեցի՛ր մ'երթար ...

ԲԻՌ. — Ես Անտոնիոսին հետ. Հռովմայեցի չեղողին հետ չեմ
կրնար կենալ, ու ո՛վ որ թագաւոր կուզէ անիկայ Հռովմայեցի չէ:

Տ Ե Ս Ի Լ Պ .

ԿԵՍՍ.Ր, ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ԱՆՏ. — Ես քեզի չըսի՞ մի. հիմայ կարծես դուն որ բնութիւնը կակղցնէ այդ քարացեալ սիրտը, մէկդի թող այդ մտածմունքը: Բրուտոս թէ որ կախորժի, թող լայ Հոովմայ կործանումը. բայց թող ծածուկ մնայ իրմէ իւր ծնողին անունը որ կը հալածէ. մահուան արժանի է այն ապերախտ ու յանդուգն մարդը որ քու բարիքներդ ոտքի տակ առաւ. ալ մոռցիր ասկէ ետքը որ անիկա քու որդիդ է:

ԿԵՍ. — Չեմ կրնար. վասնզի կը սիրեմ զինքը:

ԱՆՏ. — Թէ որ ասանկ է նէ, ուրեմն ի՞նչայ թող կեսար իւր աթոռէն. միտքդ դրեր ես որ անոր ձեռքովը պիտի պատրաստուի քեզի դահը. Հոովմայ իշխանը դժժն ես մի, չէ նէ Կասիոս, Կիմբրոս Դեկիմոս, անծանօթ աննշան մարդիկ որ գոռոզութեամբ յանդիմանել կշտամբել զքեզ, սպառնալ քեզի որ տիեզերաց թագաւոր ես. ու դեռ կենդանի ես անոնք:

ԿԵՍ. — Անոնք ինձի հաւասար իշխանակիցներս են. բայց իմ ձեռքիս տակը բռներ եմ զանոնք ու զիտեմ խաղաղութեամբ լուծը անոնց վիզը անցունել:

ԱՆՏ. — Թէ որ քու տեղդ Մարիոսն ու Սիդղան ըլլային մի՛ կարծեր որ այդչափ գթութեամբ վարուէին անոնց հետ, այլ չարաչար մահուան պատուհասով փոխարէն կը հատուցանէին անոնց:

ԿԵՍ. — Բարբարոսին մէկն էր Սիդղայ. արիւն, հուր ու գազանացեալ բարկութիւն անոր իշխանութեանը գահը պատրաստեցին, կեղեքեց անիկայ Հոովմը, ամենուն ատելի եղաւ. բայց ես կուզեմ ամենուն սիրելի ըլլալ. գիտեմ ես ուսմկին բնութիւնը, որ մէկ օրուան միջ ատելութիւնը սիրոյ կը փոխէ. թէ որ թագաւորական պատիւս իրեն ծանր կ'երեւայ, անուշ պիտի դայ իրեն մարդասիրութեանս գութը, ասանկ ծաղկըներու տակ կը ծածկեմ ես վիհը, ուր կը գլտորեմ զիրենք: Պէտք է շոյել զազանը զինքը կապելու ատենն ալ. քաղցրութեամբ կորսամ ու գգուանքներով կը նուաձեմ, ու թշնամիներուս վրայ իմ սէրս յազթանակ կը կանգնեմ:

ԱՆՏ. — Ինչուան որ չի վարժին անոնք քեզմէ վախնալու՝ չես կրնար թագաւորել:

ԿԵՍ. — Չէ, չեմ ուզեր որ վախնայ մէկը Կեսարէն, բայց միայն անիկայ որ իրեն դէմ զէնք կը վերցնէ:

ԱՆՏ. — Բայց գիտնաս որ Հոովմ կրնայ գէշ գործածել քու մարդասէր քաղցրութիւնդ:

ԿԵՍ. — Հոովմ ինչուան հիմայ մեծարեց իմ բարեբարութիւններս. նայէ՛ դուն մէյ մը այն տաճարին որ կանգնեց Կեսարի սիրոյն:

ԱՆՏ. — Վախցի՛ր դուցէ մէկ օր մը ուրիշ տաճար մըն ալ կանգնէ, փառաց՝ վրէժխնդրութեան. վախցիր անոնց սրտերէն որ նախանձու թոյնով լեցուն է. այդ ցնորեալ Կասիոսը արդէն գուշակեց որ այսօր իմ ձեռքէս պիտի ընդունիս դու արքայական թագը, ու քու երեսիդ ալ յանդգնեցաւ մրմուալ. պէտք էր գոնէ այս նպատամբներէն աներկիւղ ըլլալ ու անոնց նետերէն ապահովել ինքզինքդ:

ԿԵՍ. — Թէ որ ես վախնայի անոնցմէ, ինչուան հիմայ արժանի պատիժը անոնց գլուխը կը թափէի. բայց ինչո՞ւ ատելութեան խորհուրդներ կը թելադրես ինձի. բաւական է ալ. ելլանք երթանք, ու մէկդի դնելով փուճ կասկածներու ու վրէժխնդրութեան վախը, մարդասէր կամօք թագաւորենք աշխարհքիս վրայ, որ ինքիբնը իւր պարանոցը կը մատուցանէ ծառայութեան լուծը առնելու համար:

ԶԳԻ ՎԱՐՍԳՈՅՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱՆՏՈՒՆՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ

ԱՆՏ. — Այդ քու խորխտ արհամարհութիւնդ, այդ քու յանդուգն ժպրհութիւնդ, չէ թէ առաքինութենէն, այլ վայրենի գազանութենէն առաջ կուգայ. պէտք չէ՞ր մի քեզի խոնարհիլ. իյնալ կեսարու գթութեան ու զօրութեանը դիմացը. և կամ գոնէ պէտք չէ՞ր մի մտիկ ընել անոր խօսքերը. բայց մեղք որ չես գիտեր թէ զո՞վ կը մերժես դուն, որո՞ւն դէմ գլուխ կը վերցնես. թէ որ գիտնայիր՝ շատ պիտի ցաւէիր:

ԲՐՈ. — Բաւական է ինձի այդ ցաւը որ կը պատճառեն ինձի հիմա քու խօսքերդ, ա՛յ վատասիրտ անշնորհք քաղաքացի, թշնամի Հռովմայ զոր կը մատնես դուն. ի՞նչ կուզես ինձմէ, ըսէ՛ նայիմ. թերեւս խաբել կամ որսալ Բրուտոսը. գնա՛ կորի՛ր ինձմէն, գնա՛ բազմէ՛ դողալով այդ բռնաւորին ձեռքին տակը որ կը ճզմէ զքեզ. սակէ ետքը խայտառակեցան քու մեքենայներդ. ծառայութեան փափաքով կը հալիս ու կը մաշիս ողորմելի թշուառական. ու դուն Հռովմայեցի՞ ես, դուն հիւպատո՞ս, ա՛յ անարժան:

ԱՆՏ. — Մարդ եմ ես Բրուտոս, ու մտերիմ բարեկամ, ասոնցմէ մեծ առաքինութիւն չեմ ուզեր. իսկ դուն որ իբր դիւցազն կը պարծիս ամարդի բարբարոս մըն ես. ու չեմ գիտեր ի՞նչ անուն տալ այդ լիրբ գոռոզութեանդ որ դուն առաքինութիւն կը կոչես: (Կերպայ)

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ՄԻԱՅՆ

Ա՛յ անզգամ թունալից բերան, ահա իմ տառապեալ հայրենեացս կարծեցեալ հիմունքները. ահա ձեր յաջորդները ո՞վ դիւցազնացեալ Դեկոսը և Ովրատիոսը և դուն իմ անուանակիցս մեծդ Բրուտոս, անաչառ վրէժխնդիր օրինաց Հռովմայ, ի՞նչ մնաց մեզի

Հռովմէական փառքէն. ամէնքն ալ ահիւ ու դողութեամբ կը համբուրեն բռնաւորին անօրէն ձեռքը որ զմեզ ամենքնիս ալ Հռովմայ որդիքները երկաթի շղթաներով գերի կուզէ ընել. կեսար վերցուց մեզմէ առաքինութեան անուն ալ. ու ես հիմա, Հռովմը կը փնտռեմ ու Հռովմը չեմ դտնար: Ո՞վ դուք հայրենեացս վեհազուն ծնունդները, որոնց մահը տեսան իմ աչուրներս, և որոնց յիշատակը արցունքներով կը թրջեմ. դուն արիդ Պոմպէոս, դուն աստուածացեալ հոգի կատօյլի և դուն Սկիպիոն դիւցազանց սոնմին վերջին շառաւիղը, վառեցէ՛ք սրտիս մէջ ձեր արիութեան անչէջ բոցը. ձեր անձինքը կրկին կենդանանան Բրուտոսին վրան. տուէք ինձի սիրտ մը արժանի պատուոյն Հռովմայ որ այս բռնաւորը ոտքի տակ առնէ. դուն չէ՞ր մի այս դիշեր քունիս մէջ ինձի երկցողը ո՞վ մեծդ կատօյլ ու ականջէս վար պոռացիր, «կը քնանա՞ս դուն Բրուտոս ու Հռովմ գերի է, չէ՛, դուն Բրուտոս չես», ո՞վ դառն կշտամբանք. Հռովմ, իմ աչքերս ոչ երբէք պիտի գոցուին քու վրադ. իմ երեսս մի՛ զարնէք այդ գերութիւնը որ գարչելի է ինձի, ու դուն սոսկացի՛ր անօրէն բռնաւոր, սոսկացի՛ր կեսար. ահա կերկնցնեմ ձեռքերս քու վրադ, դուն Բրուտոս չե՞ս. Բրուտոսը չե՞մ. այո՛ Բրուտոսն եմ ու պիտի ըլլամ միշտ. պիտի մեռնիմ, Հռովմ, կամ չէ նէ դուն պիտի փրկուիս, առաքինութիւնը սիրող կայ դե՛ռ մէկը քու ծոցիդ մէջ. Հռովմ վրէժխնդիր մը կուզէ. Հռովմ աչուրները ինձի դարձուցեր է, անիկայ իմ սրտիս ու ձեռքիս զէնք կուտայ. Հռովմ արիւն կուզէ, այսօր իւր վրէժը պիտի կատարեմ ես:

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԴԵԿԵՄՈՍ

ԿԱՍ. — (Կը գրկէ Բրուտոսը) Վերջին անգամ գրկեմ զքեզ քաղդ Բրուտոս, մեր հայրենի օրէնքները կործանեցան, պէտք է որ այսօր մենք ալ մեռնինք. ես չեմ յուսար ամենեւին թողութեան հանդիպիլ կեսարէն. գիտէ անիկա մեր միտքը ու քաջութիւնը, իմացաւ որ իւր մեքենայները յայտնուեցան ու խաղք եղան. ո՛ւր էր թէ բոլորովին ջնջէր զմեզ Հռովմայ նշխարեալ մնա-

ցորդները. հասաւ մեր մահագուշակ ժամը. ամէն բան կորսուեցաւ, ալ յոյս չկայ, ալ չկայ մեզի համար ոչ հայրենիք, ոչ պատիւ, ոչ օրէնք, մէկ օրուան մէջ կեսար յաղթանակեց Հռովմայ ու աշխարհի. իրեն համար էին մեր նախնեաց այնչափ արիւնով վաստկած պատերազմները. մէկ օրուան մէջ յափշտակեց կլլեց կեսար վեց փառաւոր դարերու արդիւնքը, ո՛հ, իմ Բրուտոս, դուն ա՛լ բռնաւորին գերի ըլլալու համար ծներ ես եղեր, վասն զի ազատութիւնը գնաց հեռացաւ մեզմէ:

ԲՐՈ. — Պիտի դառնայ նորէն, պիտի գայ, չուշանայ պիտի:

ԴԵԿ. — Ո՛ւր էր ... բայց ի՞նչ աղաղակ է աս:

ԲՐՈ. — Թող տուր այդ անհաստատ թեթեւամիտ ժողովուրդը... գերիներու բազմութեան ձայնը կը լսեմ ես:

ԿԱՍ. — Այսպէս ուրեմն ազատութիւնը... բայց երթալով աղաղակը կը շատնայ...

Տ Ե Ս Ի Լ Պ .

ԿԻՄԱՐՐՈՍ, ՏԱԳՆԱՊԱՒ, ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԿԱՍ. — Դ՛ուն ես կիմբրոս, ինչո՞ւ խռովեր ես. խօսէ՛:

ԴԵԿ. — Արդեօք մատնուեցա՞նք մենք. ի՞նչ եղաւ, ի՞նչ տեսար շուտ ըրէ՛, պատմէ մեզի:

ԿԻՄ. — Հռովմայ նախատինքն ու կործանումը տեսայ ես. Կեսար օտքի վրայ կայնած տաճարին մէջ որոտնդոտ ձայնով իրրւ շանթընկէց Աբամազդը, իւր ծանծաղամիտ խորհուրդները կը քարոզէր ամենուն, իբրեւ թէ քիչ ատենէն զօրաւոր բանակով Պարսից դէմ պիտի երթայ յաղթէ նուաճէ զանոնք. մէյ մ՛ալ ամէն կողմէն ձայն մը ելաւ, ամէնքը կը կոչէին զինքը պատերազմի կայծակ, յաղթող աշխարհի, Հռովմայ փառաց՝ վրէժխնդիրը. բայց անոր գոռոզութիւնը ասոնցմով գոհ չէր ըլլար, ու աւելի մեծ բան մը կը պահանջէր:

ԱՄԵՆՔԸ. — Ա՛յ անամօթ երես:

ԿԻՄ. — Այս ուրախական հանդէսին ատենը Անտոնիոս բազմութիւնը ճեղքելով ներս մտաւ, ո՛հ անլուր թշուառութիւն, թագու աւազան ձեռքը բռնած. մէկէն լոեց բազմութիւնը. իսկ ա-

նիկայ համարձակ առաջ գալով, սոսկացէք որդիք Հռովմայ, իր ձեռքովը դրաւ թագը Կեսարու գլխուն վրայ ու անոր օտքը իյնալով, բարձր ձայնով կաղաղակէր, կեցցէ՛ Կեսար թագաւոր Հռովմայ և աշխարհի:

ԱՄԵՆՔԸ. — Ա՛յ անօրէն, անարժան. ո՛վ անգութ բռնաւոր:

ԿԻՄ. — Այս լսելով Հռովմին երեսին գոյնը նետեց, ու անոր չարագուշակ ողբոց ձայնը ինչուան երկինք հասաւ. շատ մարդիկներ վախով ու ամօթով լեցուած երեսնին կախած սրտերնին դողի մէջ ասդիս անդին փախան ցրուեցան, գետի պէս արցունք վազցնելով: Մէկէն Կեսար գուշակելով ժողովրդեան բարկութիւնը կեղծաւոր խորամանկութեամբ իւր գլխոյն թագը ու գաւազանը գետինը զարնելով կոխկուտեց: Այն ատենը ամէնքը նորէն ուրախութեան դարձան, իբրեւ թէ ազատութիւննին նորէն ստացան. Անտոնիոս ապշած հեռացաւ անկէց, ու Կեսար իւր կեղծաւորութեան տակը ծածկելով սրտին չարութիւնը, երեսանց հրաժարիլ կը ձեւացնէր թագաւորական փառքէն, բայց սիրտը սաստիկ վիրաւորուած կատաղութեամբ կը մռնչէր ան պատուոյն համար, որուն արժանի չէր. ու ալ չի կրնալով զսպել իր բարկութիւնը դուրս ելաւ տաճարէն, հրաման տուաւ ծերակուտին որ գան իրեն ժողովրդին մէկ ժամէ մը: Մէկ ժամէն ետքը պիտի փոխէ Կեսար իշխանութիւնը. մեծերէն արդէն շատերը իր կողմը վաստակած է. Հռովմ ծախու հանուեցաւ ու բռնաւորը անոր գին կը կտրէ. ծերակոյտը ռամկէն աւելի վատ եղաւ, Կեսար բարձր ի գլուխ տիրաբար կիչխէ. ասիկայ բաւական չէ, կուզէ թագաւորական պատիւն ալ. ռամիկը կը մերժէ իրեն զայն ու ծերակոյտը կը պարգեւէ. ուրեմն ի՞նչ ընելու է բարկամբ քաջք, ըտրեցէ՛ք:

ԿԱՍ. — Ի՞նչ ընելու է մեռնիլ ու ջնջել մեր նախատինքը, քանի որ մնտի յոյս մը կը ծիծաղէր հայրենեաց վրայ, համբերեցի իւր կապանքներուն, հիմայ որ ամէն յոյս պարսպ ելաւ, ալ ինչո՞ւ կը դանդաղիմ. Հռովմայ վերջին օրը Կասիոսին ալ վերջին օրը ըլլայ, ուր որ հայրենիքս գերի է, հոն արժանի չեմ այս օդը շքնչել. թէ որ չի կրնամ ես այսօր անոր վրէժը առնել, թող մեռնիմ անոր հետ. ալ ինչո՞ւ կուշանամ, Պոմպէոս, Մետելլոս, Կատովլ, ձեր նախանձաւորն եմ ես. ժամանակն է ձեր ետեւէն գալու:

ԲՐՈ. — Ձէ, այդպէս չէ, մէկու մը նախանձաւոր չըլլանք,

այլ մենք մեզմէ նոր ասպարէզի մը մէջ քաջ անուռն ընենք ուրիշ-
ներուն օրինակ ըլլալու համար. բոլոր աշխարհք աչքը մեր վրայ
տնկած է, չի խաբենք աշխարհքիս ու մեր հայրենեաց յոյսը:

ԿԱՍ. — Ի՞նչ է քուկին խնդիրքդ այս յուսահատ ժամուս մէջ:

ԿԻՄ. — Աղետալի ժամը կը մօտենայ, մէկ ժամէն ետքը պի-
տի կործանէ Կեսար Հոռովմը:

ԲԲՈ. — Մէկ ժամէ մը ետքը այս սուրը իր սրտէն անցնի, ու
գլտորի Կեսարի արեանը մէջ:

ԿԱՍ. — Ո՛վ մեծդ, ո՛վ իմք աջազունս, ո՛հ, գրկիմ գլքեզ, կը ճան-
չնամ զքեզ, այդ վսեմ քաջութենէդ:

ԴԵԿ. — Ո՛վ քաջ, բռնաւորաց մահացու թշնամին և արժանի
ժառանգ արեան մեծին Բրուտոսի, ես ալ նոյն խորհուրդը ունէի
սրտիս մէջ:

ԿԱՍ. — Արթնցուցիր զիս ալ մահացու թմրութենէս. քուկինդ
է այս գործիքիս փառքն ու պսակը. այս յոյսը ունէի ես քու առա-
քինութենէդ. Հոռովմ մինակ, չէ թէ ուրիշը կրնար քեզի այսպիսի
խորհուրդ մը չնչել. քու անուռն միայն մահուան վճիռ թող որո-
տայ բռնաւորին չար գլուխը, եկու ուրեմն Բրուտոս սրբենք մեր
նախատինքը երկրիս վրայէն, Կապիտոլիոնի փառացը վրէժը մենք
տունենք, վասնզի Արամազդ կուչացնէ կայծակները թափելու.
հապա՛, դուք ալ Դեկիմոս, Կիմբրոս, ի՞նչ է դիտաւորութիւննիդ,
յայտնեցէ՛ք ձեր կարծիքն ալ:

ԿԻՄ. — Մեր ամենուս խորհուրդն ու կամքը մի եւ նոյն է.
ատեցինք մեր կեանքը, գարչեցանք բռնաւորէն, կը սիրենք Հոռով-
մը ու պիտի խնդրենք անոր վրէժը:

ԴԵԿ. — Ո՛վ հարք Հոռովմայ, որ ամբարիշտները սատկեցնե-
լով զանիկայ գերութենէ պիտի դարձնէք, բաւական եղաւ այսչափ
ատեն համբերելնիս բռնաւորին անարժան ձեռքին տակը՝ որ կը
ճզմէ զմեզ, ու քանի որ կուչացնենք մենք անոր մահը, անոր
կեանքին ամեն մէկ վայրկեանը մեզի մեղք պիտի սեպուի:

ԿԻՄ. — Հիմա պէտք է մտածենք թէ որժամն է ուրիշներ
ալ մեր փառացը մասնակից ընել:

ԲԲՈ. — Ոչ, քաւ լիցի, բաւական է մեզի մեր եռանդը ու
սիրարը հայրենեաց ազատութեան համար. Եպիդոս, Սկիլլոս, Տո-
լապէլլա, Փաւինիոս ու ծերակուտին մնացորդը վատասիրա մար-
դիկներ բռնաւորէն կաշառք կերած են. մէկը բաժանորդ չըլլայ

աս մեծ պատուոյս ու վտանգին. Կեսար քիչ մը ատենէն պիտի
երթայ ատեանը, հոն, ո՛վ քաջք, զինքը չորս կողմէն պատելով,
զարնենք զինքը, հոն, աս սուրս իր սիրարը պիտի խոթեմ մէկ
հարուածով, ու իր արեանը հետ պիտի հանեմ թափեմ Պոմպէոսին,
Կատոյլինն ու Հոռովմայ վրէժը. վտանգ մեծ. վասն զի նոյն ատենը
անշուշտիւր պաշտօնեայները պիտի բռնեն տաճարին դռները. ժողո-
վո՛ւրդ անմիտ ու փոփոխական որ չի գիտեր սիրո՛յ չէ նէ ատելու-
թեան արժանի է այս հայրենեաց մասնիչը. ես մեր մահը աչքիս
առջեւը կը տեսնամ, սակայն ո՛վ ասանկ մահը կեանքի հետ կը փո-
խէ. ես իմ անձս կը նուիրեմ Հոռովմայ կենացը. թող խառնուի մեր
արիւնը բռնաւորին արեանը հետ. ա՛հ, ի՞նչ ցանկալի է ինձ այս
մահը, մտոնինք ո՛վ քաջք, մեռնինք՝ որ Կեսարն ալ մեռնի, որ մեր
հայրենիքն ալ ու ազատութիւնը նորէն կենդանւան անմահ կեն-
դանութեամբ:

ԿԱՍ. — Ուրեմն ալ ինչո՞ւ կուչանտնք, եկէք միաբան վա-
ղենք Կապիտոլիոն, հոն պատրաստուեր է ինքը նուաճելու՝ զմեզ.
հոն իրեն արեան ինչուան վերջին կաթիլը խմէ գետինը. ժողովըր-
դէն բնաւ մի՛ վախնաք. տարակուսանքը պատեր է զինքը. բայց
երբ ինչայ իրեն պաշտելին պիտի ատէ զինքը:

ԲԲՈ. — Անանկ է նէ երդում ընենք ամէնքնիս ալ սուրբ-
նուս վրայ (Կը հաճէ սուրբ, Նոյնպէս մեկայնոնէ) երդում ընենք
Պոմպէոսին անիրաւ մահուան, Կատոյլին անմեղ արեանը ու Հը-
ռովմայ դիւցազանց հոգւոցը վրայ. երդում ընենք անմահ Աստ-
ուածներուն վրայ ալ որ բողոք ընելով մեղի կը խնդրեն Հոռովմայ
արեան վրէժը որ գաղանաբար խմեց այդ բռնաւորը. որպէս զի
Հոռովմայ գունաթափ երեսը վարդերու պէս ծաղկի անոր արիւ-
նէն:

ԿԱՍ. — Ոչ այսչափ միայն, այլ եւ երդում ընենք, ո՛վ որ
աս բռնաւորիս պէս յանդգնի թագաւորական պատուոյն աչք տնկել
ու հայրենեաց օրէնքը քակել, սատկեցնենք զինքը, ո՛վ ըլլայ նէ
ըլլայ, թէ մեր եղբայրները, թէ որդիք, ու թէ եւ ծնողք ալ,
վասն զի ամէն բռնաւոր մեր թշնամին է, քաջը Բրուտոս, Հոռով-
մայեցին չունի ուրիշ որդի, ոչ հայր, ոչ եղբայր, բայց միայն Աստ-
ուածք, առաքինութիւն, օրէնք և Հոռովմ. Ուրեմն խօսք տանք
արիւննիս մէկմէկու խառնելով հայրենեաց համար թափելու. ասկէ
ետքը հայրենասիրութեան եղբայր ըլլանք մէկմէկու որ արդէն հա-

բաղատ որդիք ենք Հոովմայ ու ամենուն հօրը վե՛ Արամազդայ :
Ուրիշ բան մը չի մնաց մեզի, բայց մեր երդումը բռնաւորին ար-
եամբը կնքել : Կերդնունք ձեզի (ծունկ կը չոքին ամենն ալ) Աս-
տուածք և դիւցազունք Հոովմայ որոնց միայն յիշատակը մեր սիր-
տը կը բռնկցնէ, ամէն բան, չէ թէ մեր ալ Հոովմայ փառացը հա-
մար կընենք . ապրինք ու մեռնինք իրեն համար, ու գերեզմանին
մէջ մեր ոսկորները ուրախանան երբ իւր ազատութեան ցնծալից
աղաղակը ինչուան երկինք բարձրանայ : Երթանք ուրեմն, երթանք
կատարելու մեր գործը, վառն զի ուշացաւ :

ԱՅԼԻՔ . — Փութացէք երթանք : (Այլն յառաջեն, Բրուսոս յեսս
մնայ) :

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԿԵՍԱՐ ՊԱՇՏՈՆԵՐԻՆԻՔ ՄՏԱՆԷ :

ԿԵՍ . — Կեցիր հօն, մ'երթար . մտիկ ըրէ՛ ինձի ա՛յ անըզ-
դամ :

ԲԲՈ . — Բռնաւորներէն հեռօ՛ւ :

ԿԵՍ . — (Իմ մարդոց) Բռնեցէք շինքը :

ԲԲՈ . — Կատարէ՛ մտքիդ դրածը, ա՛ն ինձմէ ա՛յ կեանքը :

ԿԵՍ . — Կեսար թէ որ քու կեանքդ ուզէր, բաւական էր
իր մէկ ակնարկութիւնը, վասնզի արժանի ալ ես . հոս Փարսազիտ
չենք, կը հասկնամ ըսածս, ու դուն դեռ ապերախտ մոլի յան-
դգնութեամբ պարծանք կը սեպես ինձի դէմ գլուխ վերցնել . ե-
րեսէդ կիմանամ սրտիդ չարութիւնը որ վերջապէս իմ բարկու-
թիւնս պիտի վառէ :

ԲԲՈ . — Իմ խորհուրդներս Հոովմայեցիի մը արժանի են .
մեղք որ չեն ուզեր երկինք որ դուն իմանաս զայն :

ԿԵՍ . — Համբերեմ ուրեմն քու լրբութեանդ . մտիկ ընեմ քե-
զի, թող խոնարհի Կեսար իր բարձրութեանն Բրուսոսին համար .
(Իրենետրուն) հեռացէք դուք ինձմէն քիչ մը առեն : Ըսէ՛ նայիմ,
ի՛նչ բան կրնաս երեսս զարնել ինձի :

ԲԲՈ . — Դեռ ի՛նչ պիտի ըլլայ . ա՛ն երկիրս օտարներուն և
հայրենեացդ արեանը մէջ թաթխուած . Հոովմ գերի բռնուած ան-
լոյծ երկաթներու մէջ, ու ինչուան քու քաջութիւնդ ու առա-

քինութիւնդ սրտիդ չարութեանը հետ խառնուած, ու արդարու-
թիւնդ չար քան զանիրաւութիւն, որ շողքորթ լեզուով կը հա-
մողէ Հոովմը սիրել իրեն տուած շղթայներդ :

ԿԵՍ . — Այդ լեզուդ Պոմպէոսին լեզուն է, անիկայ կախար-
դեց զքեզ . Պոմպէոս Հոովմայ մահարեք դոռոզ թշնամին, անիկայ
տորվեցուց քեզի այդ խօսքերը, վասն զի ինքը չէր ուզեր Կեսարը
իրեն հաւասար իշխանակից . ի՛նչ կը կարծես . թէ որ անիկայ ինձի
յաղթէր, ազատութիւն պիտի շնորհէր Հոովմայ . ո՛չ այդպէս, այլ
խիստ գերութեան կապանքներով պիտի տանջէր զինքը, ու ան ա-
տենը Բրուսոս, այն վե՛ դիւցազնը ի՛նչ պիտի ընէր :

ԲԲՈ . — Այն առենը Բրուսոս խայտառակ մահուամբը կը
ջնջէր զանիկայ աշխարհքս :

ԿԵՍ . — Յայտնուեցան ուրեմն քու մեքենայներդ որ ինձի ալ
կը պատրաստես . իմացուեցաւ միտքդ, ու դեռ կը պարծիս ալ
դուն . դեռ կենդանի՛ կը մնայ Բրուսոս իմ թշնամիս . ա՛նա ես
քու առջեւ եմ, մինակ ու անօգնական, չի կան իմ քովս ոչ ծա-
ռայ՝ ոչ զօրական՝ ոչ թիկնապահ :

ԲԲՈ . — Քաջերուն պաշտպանը իրենց արիութիւնն է . մա-
նաւանդ երբ Բրուսոսի պէս մէկուն դիմացն են . ո՛ւր էր թէ ինչ-
պէս որ զօրականներէ ու թիկնապահներէ ազատ ես հիմա, անանկ
ալ խղճմտանքիդ տագնապէն ու սրտիդ վախէն ազատ ըլլայիր :

ԿԵՍ . — Վա՛խ, այդ ձայնը և ոչ ականջս կը ճանչնայ, թող
թէ սիրտս :

ԲԲՈ . — Այո՛, վախը անձանօթ էր քեզի պատերազմին դաշ-
տին վրայ, բայց ոչ նոյնպէս Հոովմայ քաղաքին մէջ, մէկը ինչուան
որ ուրիշները զարհուրեցնէ պէտք է որ նախ ինքը սասանի . քու
ձեռքդ չէ՛ մի հիմա սպաննել զիս . չե՛ս մի գիտեր որ կատեմ զքեզ,
չե՛օ գիտեր որ անօրէն խորհրդոցդ կատարմանը արգելք եմ . ա-
նանկ է նէ ինչօ՛ւ մէկէն հոս չես կործնցներ զիս . յայտնի է ուրեմն
որ զարհուրելով կը դողաս մեզմէ :

ԿԵՍ . — Ա՛նիտ . միթէ հօն Փարսազիտ քու կեանքդ իմ
ձեռքս չէ՛ր մի :

ԲԲՈ . — Հիմայ ալ Բրուսոս միթէ զքեզ ծաղր չընէր . թէ որ
հօն վախը ձեռքդ կապեց, հոս քու բարկութիւնդ թող կատարէ
զայն, ա՛ն հոս կեցեր եմ, ի՛նչ բան զքեզ կարգիլէ :

ԿԵՍ . — Բնութիւնը, սիրտս, արիւնը, ո՛վ անգութ, ա՛ն

կարդա՛, ճանչցի՛ր արիւնդ, ճանչցի՛ր ինքզինքդ, ճանչցի՛ր այդ արիւնը. նայէ՛ գո՛վ կը հալածես, ուսկի՛ց կը գարչիս, որո՞նք վրայ կը յարձակիս, ու անկէ՛ ետքը ըրէ՛ ուղածդ թէ՛ որ կրնաս: (Կուսա) քուղթը):

ԲՐՈ. — (Կը կարդայ ինքնին) Ա՛հ, վա՛յ ինձ, եղուկ ինձի. ո՛ւր եմ ես, ի՞նչ էր կարդացածս, ի՞նչ էր որ տեսայ... աչք իմ... խալտեցա՛յ արդեօք: (Նորէն քուղթին վրայ կը նայի):

ԿԵՍ. — Հի՛նայ ի՞նչ կըսես: որդեակ իմ:

ԲՐՈ. — Անիկայ իմ հա՛յրս... ո՛վ ապշութիւն, ո՛վ հիացումն:

ԿԵՍ. — Այո՛, ես քու հայրդ եմ, քու հայրդ, ո՛վ անարժան ապերախտ, ինչո՞ւ համար է այդ բարկութեամբ լեցուն անտեղի լռութիւնդ. ինչո՞ւ կը հառաչես, (կը գրկէ զինքը) բարեակ իմ Բրուտոս, դուն իմ գիրկս լուռ մունչ կը կենաս, բնութիւնը վրադ սարսափ ձգեց, ու սէր ամենեւին:

ԲՐՈ. — Ո՛վ աճառք եւ անյոյս բաղդս, ո՛վ երդումն, ո՛հ, հայրենիք իմ սիրելի, Հո՞ովմ, ո՛վ դիք, Կեսար... աւա՛ղ թըշուռառիս, աւա՛ղ տառապեալ սրտիս, բաւական եղաւ ինձի այս կեանքս, ո՛ւր է մահ:

ԿԵՍ. — Խօսէ՛ Բրուտոս, խօսէ՛ որդեակ իմ, գուցէ՛ խղճմը ասնքդ կը խայթէ զքեզ. ըսէ՛ ինձի. բա՛ց քու սիրտդ. հաւատա՛ քու հօրդ. կը լռե՛ս տակաւին Բրուտոս, բա՛բէ, կը վախնաս ուրեմն իմ որդիս ըլլալու, կը զարհուրի՞ս այդ ցանկալի անունէն, կը խորչի՞ս, կը փախչի՞ս սիրոյս ձեռքէն, կը մերժե՞ս փառքիս մասնակից ըլլալ, իմ արիւնս ըլլալդ քեզի նախափնձ կը սեպես. այն թագը, այն գաւաղանը, այս թագաւորութիւնն ու Կեսար անունը՝ ուսկից՛ դուն կը գարչիս, Բրուտոսին համար պատրաստութեան, թագաւորութեան ժառանգութիւնը քու եւ Հոկտաւիանոսին մէջ կուզէ՛ բաժնել:

ԲՐՈ. — Ո՛վ երկինք, Աստուածք...:

ԿԵՍ. — Կուզես խօսիլ, կը բռնադատես ինքզինքդ ու չես կրնար. սէրէ՛ն արդեօք առաջ կուզան այդ հեծութիւններդ, չէ նէ ռիսկեմնէն. ինչո՞ւ համար այլալիք, խուսկեր ես, խօսէ՛, պատասխան տուր:

ԲՐՈ. — Կեսար...:

ԿԵՍ. — Որդեակ իմ:

ԲՐՈ. — Ո՛հ, չեմ կրնար խօսիլ...:

ԿԵՍ. — Եւ ինչո՞ւ արդեօք, ինչո՞ւ չես համարձակիր, հայր, քաղցր անունը բերնէդ հանել:

ԲՐՈ. — Թէ՛ որ դուն իմ հայրս ես, մէկ բան մը կը խնդրեմ քեզմէ:

ԿԵՍ. — Ձրուցէ՛ մէյ մը, ու ամէն բան կը կատարեմ:

ԲՐՈ. — Մեռցուր զիս հոս, կամ չէ նէ մէկդի թող թագաւորութեան խորհուրդը:

ԿԵՍ. — Ա՛յ անօրէն զաւակ, ա՛յ ապերախտ անգութ, անողորմի կատաղի դազան. ա՛յ ապառաժ սիրտ. աւելի խստացած եմ գթութենէս. գնա՛ ալ ասկէ ետքը իմ որդիս չես դուն. գնա՛ անողորմ քաղաքօրի. յուսակառուր սիրտս հոս նոր բան մը սովբեցաւ քեզմէ. աս սիրտը, որ այնչափ ատեցիր պիտի կըտրէ քեզի պէս բնութեան կապը, պիտի մոռնայ հայրական գութը:

ԲՐՈ. — Իմ անունս Բրուտոս է, ու ինձի հայր ու մայր Հըռոլմը կը ճանչնամ. մյ՛ բռնադատեր զիս հայր ընդունիլ ինձի մեր նախնին Բրուտոսը որ արեամբ որդւոյն Հոլովմայ աղատութիւն պարգեւեց. գուցէ՛ ես ալ սովբիմ անկէց հօրս արեամբը, որդւոյս, ու նոյն իսկ իմ արիւնովս հալածել ջնջել Հոլովմէն ինքնակալ միահեծան տէրութիւնը:

ԿԵՍ. — Ու ի՞նչ. միթէ՛ ծնա՞ւ Կեսար Բրուտոսին ազաչելու համար. սորվի՛մ ես ալ քեզմէ՛ մարդկութեան սահմանէն դուրս ելլալ. գնա՛ աչքիս առջեւէն զաւակ ապստամբ, ալ հոգ չեմ ընեմ, ալ չեմ ճանչնար զքեզ. ազատ եմ իմ իշխանութեանս մէջը, ալ ականջ չեմ կախեր անիրաւ անարժան գթութեանս. յոգնեցայ ալ ապերախտներու ներելէն. ասկէ ետքը ուրիշ լեզուով խօսիմ անոնց հետ: Ո՛վ Սիդղա, Սիդղա, զքեզ ինձի օրինակ պիտի առնեմ. սարսեցէ՛ք այսուհետեւ դուք երբ բարկութիւնս ու վրէժխնդրութիւնս մանչին ձեր գլխուն վրայ: Գնա՛, մի՛ երեւար աչքիս ա՛յ անգութ. գնա՛ քու ընկերներուդ. ամենքնիդ մէկտեղ շարժեցիք իմ ցատուս, ամենքնիդ ալ պիտի կորսուիք: Կեսարին զօրութիւնը գիտէ Հոլովմ, հիմա ալ տեսնայ անոր բարկութիւնը. ասկէ ետքը մարգատրութիւնը անգթութեան փոխեմ. ու աս ամեն բանին պատճառը դուն ես մինակ, դուն պարտական չարեաց անօրէն զլուխ: (Կ'երթայ):

ԲՐՈ. — Երթամ ես ալ անոր ետեւէն. չի բորբոքենք բոլորովին անոր բարկութիւնը. ո՛հ, ո՛ւր էր թէ՛ կարենայի միանգամայն փրկել Հոլովմը ու Կեսարը:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՀՐԱՊԱՐԱԿ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԿԻՄՔՐՈՍ, ԳՆԵԿԻՄՈՍ

ԴԵԿ. — Իրաւ կըսեմ ես քեզի որ տեսայ Բրուտոսը խռոված կերթար հոնկէց, ու արցունքներով լեցուած էին իր աչքերը. կըրնայ ըլլալ արդեօք որ փոխած ըլլայ միտքը:

ԿԻՄ. — Քաւ լիցի. Բրուտոս կը սիրէ Հոովմը. կը սիրէ անիկայ ճշմարտութիւնը ու փառքը. քիչ մը ետքը կուգայ ինքը հոս, ինչպէս որ խոստացաւ:

ԴԵԿ. — Ահա կը տեսնեմ մէկը որ արտօրնօք հոս մեղի կուգայ:

ԿԻՄ. — Անիկայ չէ՞ մի և կամ Կասիոս:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄՔՐՈՍ, ԳՆԵԿԻՄՈՍ

ԿԱՍ. — Հասաւ ժամանակը, ո՞վ քաջք, Հոովմայ կենդանութիւնը՝ աշխարհքիս թագուհին պիտի ազատի այսօր իւր արքային ձեռքէն. աս պարծանքը ձերինն է քաջազունք Հոովմայ. դեռ քիչ մը ատեն ալ, ու պիտի կորսուի բռնաւորը, վերնայ մէջտեղէն այն գործը որ չի կրցան գլուխ հանել Պոմպէոս՝ Կատովը Ափրիկէ ու Սպանիա, մեր ձեռքովը պիտի կատարուի այսօր. հայրենեաց վրէժը պիտի խնդրենք, ու աշխարհիս չորս կողմը քարոզ պիտի կարդան որ ամէնքը պաշտեն մեր Հոովմը վասն զի ալ ծառայ չէ:

ԿԻՄ. — Ամենքնիս ալ պատրաստ ենք քեզի հետ մահուան ու կենաց, մեռցնելու ու ապրելու, միայն թէ պաշտուի Հոովմ ու ձերակոյտին ատեանը. մահուան ու կենաց խարութիւն չենք ընել,

կամ բռնաւորը սատկի մեր ձեռքովը, և կամ զմեզ սատկեցնէ ինքը:

ԴԵԿ. — Բայց ինչ կրնէ Բրուտոս. դեռ չերեցաւ անիկայ. Բրուտոս բռնաւորին դահիճը որ երգունցուց զմեզ ու երդում ըրաւ ինքը նախ Կեսարին կեանքը վերցնել. ինչո՞ւ համար այսչափ ուշացաւ. արդեօք մէկ տեղ մը արգիլուեցաւ մնաց, և կամ յայտնուեցա՞ւ դաւաճանութիւնը:

ԿԱՍ. — Չեմ կարծեր. տեսայ Բրուտոսը որ բարկացած կուգար տաղնապով, վախ մի՛ ունենաք անոր վրայ. ես ինքզինքէս աւելի անոր վրայ յոյսս դրեր եմ:

ԴԵԿ. — Ահաւասիկ ինքը. բա՛րէ, ինչպէս խռոված կերեւայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄՔՐՈՍ, ԳՆԵԿԻՄՈՍ

ԲՐՈ. — Այս ինչ է. մինակ դ՞ուք էք հոս:

ԿԱՍ. — Միթէ քիչ ենք մենք, երբոր դուն ալ մեղի հետ ես:

ԿԻՄ. — Ինչ է այդ սրտիդ պաղնապը Բրուտոս. Բռնաւորը բան մը իմացա՞ւ արդեօք. մատնուեցա՞ւ Հոովմ:

ԲՐՈ. — Ոչ. Կեսար չգիտեր իր մահուան մօտ ըլլալը. անիկայ վատահ է ձեր վրայ:

ԿԱՍ. — Ինչո՞ւ անանկ է նէ խռովեր ես:

ԲՐՈ. — Ո՞ւր է Կիկերոն, ես ինչուան հիմա անոր ետեւէն կը պարտէի:

ԿԻՄ. — Չե՞ս գիտեր որ ձերակուտէն մէկ քանի հողի հետը առած, ելաւ գնաց վութով Հոովմէն:

ԿԱՍ. — Ծերութիւնը թոռմեցուց անոր առջի քաջութիւնը:

ԲՐՈ. — Բայց չի մարեց. Հոովմայեցի մարդ չի համարձակիր արհամարհել Կիկերոն. երդում կրնեմ Աստուծոց վրայ որ Հոովմայ առաւելագոյն օգտին պահեց ինքը իւր անձը ու ազատութիւնը:

ԿԱՍ. — Բայց մեղի բիւր անգամ երանի, որ ապահով ենք, կամ ինչուան խոր ձերութիւն հասնիլ ազատութեամբ, կամ հիմակուրնէ մեր ծաղիկ կտրիճ հասակին մէջ վաղամեռիկ ըլլալ Հոովմայ հետ:

ԲՐՈ. — Իրաւ երանի է ձեզի, բայց ինձի ոչ բնաւ, որ կամ անգթութեամբ մեռնիլ պէտք է և կամ կենդանութեամբ ծառայ ըլլալ:

ԿԱՍ. — Ի՞նչ կուզես ըսել:

ԿԻՄ. — Բռնաւորին հետ երկայն բարակ խօսելով ի՞նչ իմացար:

ԲՐՈ. — Ո՛րքնչ, Հոովմին համար, միայն ինձի համար սոսկումն ու մահուան սարսփ, ու ձեզի ատելութիւն թշնամութեան հետ խառնած:

ԿԻՄ. — Որո՞ւն համար այս թշնամութիւնը:

ԲՐՈ. — Ինձի, Բրուտոսի:

ԿԻՄ. — Ձքեզ նախատե՞լ:

ԿԱՍ. — Ձքեզ, որ Հոովմայ ու մեր կենդանութիւնն ես:

ԲՐՈ. — Ես եմ... ո՞վ անհաւատալի բան. աւա՛ղ ինձի. ինչուան հիմայ կը կարծէի որ Կատովիլին թողն եմ... սակայն:

ԴԵԿ. — Ի՞նչ է, ըսէ մեզի, ի՞նչ լսեցիր, ինչո՞ւ զարհուրեցր ես:

ԲՐՈ. — Դառն լուր մը ականջս հնչեց, որ կարող է զձեզ ալ սարսփով լեցնել:

ԿԱՍ. — Կամ բռնաւորին կամ մեր մահը անշուշտ է, մեռնինք ամենքնիս ալ, բայց զարհուրիլ ոչ բնաւ:

ԲՐՈ. — Ձէ, այդպէս չէ. մտիկ ըրէ մէյ մը ինձի որ սարսփեցնեմ զքեզ. պարտք կը սեպեմ ինձի սպաննել կեսարը, Հոովմայ, մեր, մեր յաջորդներուն ու աշխարհիս փրկութեանը համար. ես նախ վերուցի ձեռուըներս իր վրայ, իւր կորստեանը ժամն ու տեղը որոշեցի, սակայն... սակայն գիտցէք հիմա որ Բրուտոս... Բրուտոս...

ԿԻՄ. — Ի՞նչ է:

ԲՐՈ. — Բրուտոս անոր որդին է:

ԿԱՍ. — Դուն կեսարու որդին ես:

ԲՐՈ. — Ծնունդ եմ դառնարմատ արդանդին Սերվիլիայ:

ԴԵԿ. — Ո՞վ Հոովմ:

ԿԻՄ. — Բրուտոս որդի բռնաւորի:

ԿԱՍ. — Ձէ, դուն անոր որդին չես, այդ սիրտը ունեցողը անոր որդին չի կրնար ըլլալ:

ԿԻՄ. — Ի՞նչ կերպով ստուգեց քեզի զայն կեսար:

ԲՐՈ. — Շատ կիրպով. ինձի հետ միշտ սիրով ու հօր պէս վարուեցաւ, իւր թագաւորութեանը զիս ժառանգ կանուանէր, բայց գլուխ ամենայնի, կարգալ տուաւ ինձի չարագուշակ թուղթ մը, Սերվիլիային ձեռքովը զրած անոր, որուն մէջ զիս իրենց որդին րլլալուն յայտնութիւնը սարսփով տեսայ:

ԿԻՄ. — Ո՞վ բոթաբեր լուր, ո՞վ անագին գաղտնիք, ին՞ու համար ինչուան վերջը խաւարին մէջ թաղուած չի մնացիր:

ԲՐՈ. — Բայց անիկայ հիմայ ալ իւր բռնաւորութիւնը իրեն փառք կը սեպէ, յամաւեր պնդեր է կա՛մ թագաւորութեան կամ մահուան հանդիպիլ:

ԿԱՍ. — Ու գտնայ անիկայ մահը:

ԿԻՄ. — Անողջքելի բռնաւոր մըն է. բայց լիչէ դուն Բրուտոս որ Հոովմայ որդուցը ուրիշ հայր չիկայ...

ԿԱՍ. — Ու բռնաւոր մարդը չունի որդի:

ԲՐՈ. — Հիմա դուք ականջով լսեցիք ու աչքով տեսաք իմ թշուառութիւնս. դատաւոր նստեցէք իմ բաղդիս, ինչ արժան է գործել ընտրեցէք. ձեր մէջը թէ որ կ'ոյ մարդկային կարգէն գերազանց արդարակորով մարդ մը, թող ցուցնէ ինձի արժանաւոր ճամբան. ահա ես ինքզինքս ձեզի յանձնեմ եմ, ձեզի կապաւինիմ. բայց ինչո՞ւ ամէն մէկերնիդ աչուընիդ գետինը խոնարհեցուցեր էք, դո՞ւն ալ լուռ կը կենաս Կասիոս. այս անագին խոր անդունդին մէջ մէկը ինձի ձեռք չերկրցներ, զիս չարագործութենէ կամ վատութենէ մէկը չի փրկեր, արտո՞ւմ կը կենաս Կասիոս:

ԿԱՍ. — Խորհուրդ մը պիտի տամ քեզի ու անոր վրայ կը արտմիմ:

ԲՐՈ. — Ըսէ՛ կաղաչեմ:

ԿԱՍ. — Թէ որ դուն ռամիկ աննչան մարդոցմէ մէկն ես, գնա՛ ծառայ եղիր ասկէ ետքը, նմանէ քու հօրդ, դա՛րկ, սատկեցո՛ւր զանոնք որ պէտք էր խնամել. թող հայրենիքդ ուրիշ ապերախտ բռնաւոր մըն ալ ունենայ որ չուտով ալ իր պատիժը գտնայ: Բայց ի՞նչ, իմ խօսքերս Բրուտոսին համար ե՛ն, այն քաջ զիւցազին՝ թշնամի անօրէն բռնաւորաց, որուն վե՛ն սիրտը, որ արդարութեան միշտ արթուն պահապանն է, կեսարին անարժան աշունը մաքրեց ու սրբեց: Ըսէ՛ ինձի կը յիշե՛ս արդեօք դուն Կասիլիսային մեր հայրենեացը ըրած կատաղի սպանալիքները:

ԲՐՈ. — Այո խիստ աղէկ կը յիշեմ:

ԿԱՍ. — Ուրեմն թէ որ այդ արիւնկզակ բռնաւորին ձեռքովը Հռովմայ ազատութեան կորսուելուն առեւելք ու մեր հասարակաց թշնամուոյն գլուխը արդարադատ պատուհասով զարնուելու առեւելք, անիկայ զքեզ իրեն սիրալիր որդին կոչէր, ինչ կրնէիր դուն այն առեւելք, ո՛ւր, իր քովը, չէ նէ մեր կողմը կը կենայիր դուն:

ԲՐՈ. — Բա՛բէ, ինչ բաներ կը հարցնէ ինձի կասիոս, ա՛յդ-չափ ուրեմն տկար ու անարդ սեպեցիր իմ առաքինութիւնս որ վայրկեան մըն ալ չի կրնամ որոշել հայրենիքս աւօրինէն:

ԿԱՍ. — Բաւական է այսչափս Բրուտոս, բաւական է. նոյն իսկ քու խօսքերդ կը ցուցնեն քեզի ընելիքդ. ազատեցաւ Հռովմ. բայց դուն ըսէ ինձի, կրեցիր դուն մտքի ու սրտի խռովութիւն մը որ ռամիկը սովորած է բնութեան ընծայել, կեսարին մինակ մէկ խօսքը՝ հայրենեաց սէրը, քու պարտքդ ու երդումդ խլեց մի քու սրտէդ: Որովհետեւ քեզի անստոյգ դադանիք մը յայտնեց, ու զքեզ իրեն որդի դաւանեցաւ, միթէ անով բռնաւոր ու դատապարտելի ըլլալէն դադարեցա՞ւ մի, միթէ դուն նոյն Բրուտոս ու նոյն Հռովմայեցին չե՞ս մի. կեսար քու հայրդ է, բայց Հռովմն ալ քու մայրդ չէ՞ մի, մենք քու նիզակակիցներդ՝ քու եղբայրներդ չե՞նք մի. դուն մեզի հետ այս առաքինութեան օթեւանին մէջ. չի մեծցա՞ր մի, ծնունդ Բրուտոսի, ծնունդ Սկիպիոնի, սիրելի Պոմպէտի, Կատովի փեսան ու բարեկամ ինձ կասիոսի. դեռ ինչ կուզես այս պաշտելի անուններէն աւելի. ինչ փոյթ է քեզի որ մէկ բռնաւոր մը Սերվիլիան հրապուրելով քեզի կեանք տուեր է. բայց այդ քաջազուն սիրտդ ո՞վ տուաւ քեզի. Կատովն չէ՞ մի. անիկայ, Բրուտոս, կրթեց զքեզ, Կատովն է մինակ քու հարազատ հայրդ. անկէց ժառանգութիւն ինկաւ քեզի քու առաքինութիւնդ. կտրէ՛ ուրեմն, կտրէ այդ ամօթալի կապանքը որ զքեզ կապեր է. յիշէ՛ մեր երդումը, ամօթ սեպէ՛ քեզի հայր անգամ անուանել զինքը, որ չէ որդի այլ թշնամի Հռովմայ:

ԲՐՈ. — Ինչ կըսէք դուք ալ մտերիմ բարեկամք:

ԿԻՄ. — Թէ որ մենք ալ այս նոյն խորհուրդները չունենալինք սրտերնուս մէջ, մեզմէ աւելի Հռովմայ փառաց անարժան որդիքներ կրնային մի ըլլալ. բայց ինչ պէտք է ուրիշներուն խորհուրդ հարցնել աս բանիս համար, հարցո՞ւ քու սրտիդ, հարցո՞ւ Բրուտոսին:

ԲՐՈ. — Բանամ ուրեմն իմ սիրտս ձեզի. տեսաք դուք իմ վրաս սարսափը տիրած, բարկութիւն ու արեկոծեալ մտաց շփո-

թութիւն, քիչ մը ատեն սիրտս տկարացաւ, իմ խստացեալ աչքերէս արցունքի ցօղեր կաթեցին. Հռովմայ սիրոյն անաւոր երդումներ ընելէն վերջը, ծնողիս մահուամբը, ամօթով լեցուած եմ, ու որդիութեանս վրայ կ'ողբամ դառնապէս, կը գարչիմ կը զգուրիմ անոր չարիքներէն, ու կը զարմանամ անոր առաքինութեանը վրայ, բռնաւոր ու դիւցազն թշնամի ու հայր կը ճանչնամ զինքը: Կեսար ու Հռովմ սիրտս կը պատռեն, աղիքներս կը կտրտին անոնց վրայ ու վախով եւ գթութեամբ, սիրով և բարկութեամբ լեցուած, բնութեան օրէնքէն և ուրիշ բնութեան կիրքերէն քաշկուտուած, կը բաղձամ այդ մահուան որ կեսարին պատրաստուած է: Մտիկ ըրէք ինձի ո՞վ քաջք. ու դեռ աւելին լսեցէք. գիտցէք որ կեսար սքանչելի մարդ մըն է աչքիս, չեմ կրնար ատել զինքը, այն վեհազուն սիրտը բաւական է մինակ կախարդելու ամենքը, ու թէ որ մէկուն տրուած ըլլար իշխել Հռովմայ, ինքը մինակ կրնար ըլլալ ներելու արժանի բռնաւոր մը... սակայն սրտերնիդ ամուր բռնեցէք, ո՞վ քաջք, մինակ այն անիծեալ բռնաւորի անունը կրակ կը կտրէ զիս, Հռովմայ, ծերակուտին ու ամենուն աչքը իմ վրաս են, տիեզերաց օգուտը իմ ականջէս վար կը խօսի անոր դէմ. մի՛ վախնաք բնաւ, ո՞վ նիզակակիցք իմ, պիտի վառուիմ դարձեալ ես իմ արիական առաքինութեամբս, ձեր զիմացը կը հեծեմ, բայց երդմանս հաւատարմութիւնը չի պիտի մոռնամ. հիմայ հոս քիչ մը ատենէն դարձեալ դէմ առ դէմ պիտի խօսիմ անոր հետ... բա՛բէ, ինչո՞ւ չեմ կրնար կակղցնել փոխել անոր միտքը, որով կարենայի փրկել զինքը ու Հռովմը. ո՛ւր էր, իմ տեղս աստուածներէն մէկը խօսէր իրեն հետ, կամ լեզուիս զօրութիւն տար. բայց թէ որ օգուտ մը չընեն խօսքերս, թէ որ յոյսս պարապ ելլայ, թէ որ չը խոնարհի գոռոզը, սուրը գետինը կործանէ զինքը. աչուրներս մէկդի պիտի դարձնեմ, բայց պիտի երկնցնեմ ձեռքերս. քաւ լիցի որ հայրենիքս հօրս հետ փոխեմ, թող զարմանան տիեզերք կամ զարհուրին մեր նորանշան գործքին վրայ. Բրուտոսի փոյթը չէ որ փառաց կամ անարգութեան արձան կանգնէ. ես շատոնց աչքս առերեւմ փառքը ու անարգութիւնը. ազատ քաղաքացի եմ, գիտեմ ես արժանը, ուրիշ ամէն բան ոչինչ է. գացէք, գացէք, ո՞վ քաջք ու ծառայութեան լուծը թոթուելու ջանացէք:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Հ Բ Ա Պ Ա Ր Ա Կ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԲՐՈՒՑՈՍ, ԿՍՍԻՈՍ, ԿԻՄԲՐՈՍ, ԳԵԿԻՄՈՍ

ԲՐՈ. — Բարեկամք քաջք, Անտոնիոս կը ծանուցանէ ինձի որ առանձին կուզէ խօսակցիլ հետս. ինչ կրնան ըլլալ իր խօսքերը. անշուշտ Անտոնիոսի մը արժանի խօսքեր, շողքորթել վատ մարդահաճութեամբ և կամ դաւաճանել անզուսպ լրբութեամբ. բայց ինչ ըլլան նէ ըլլան, ուղեցի ես որ դուք ալ ներկայ գտնուիք հոս. ճշմարիտ Հռովմայեցւոց այս աննման քաջերու պզտիկ խումբը՝ օարսափ կամ պատկառանք ձգէ անոր սիրտը, եթէ միայն կարենայ պատկառիլ. բայց ահա կուգայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԱՆՏՈՆԻՈՍ, ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԱՆՏ. — Ֆեղի կուգամ Բրուտոս ու խօսք մը ունիմ ըսելու:

ԲՐՈ. — Ահա Բրուտոս հոս կեցեր է, խօսէ՛:

ԱՆՏ. — Բայց իշխանապետը ինձի հրաման տուաւ որ...

ԲՐՈ. — Իշխանապետը թող քեզի հրաման տայ, ազատ ենք մենք:

ԱՆՏ. — Պէտք որ քեզի հետ առանձին խօսիմ:

ԲՐՈ. — Սեպէ որ մինակ եմ հոս. Կեսար Բրուտոսին ինչ որ կրնայ զրուցել, ասոնցմէ ծածուկ չի կրնար ըլլալ. բարեկամութիւնը ու հայրենեաց սէրը զմեզ ամէնքնիս ալ մէկ սիրտ մէկ հոգի ըրաւ, վշտացան ինձի հետ իմ որդիութեանս նախատանացը վրայ, բայց դուն ըսէ՛ ինչ պիտի ըսես նէ. ինձի այնպէս կը թուի որ Կեսար զրկեց զքեզ սրբելու համար իմ նախատինքս. փութա՛, ըսէ՛ մեզի, ինչ է Կեսարուն միտքը, արդեօք նորէն վառուեցա՞ւ սրտին մէջ Հռովմայ սէրը ու կուզէ ճշմարիտ հայրութեան ցոյցեր տալ ինձի որ ես ալ օրհնեմ այն օրը որուն մէջ ծնայ:

ԱՆՏ. — Հրաման էր ինձի իշխանապետէն որ քեզի հետ ծածուկ խօսիմ... անիկայ հայրախնամ գլխով կը յուսայ որ փոխուիս այդպիսի խորհուրդներէն ու քաղցրութեամբ մտիկ ընես բնութեան ազատարար ձայնին:

ԲՐՈ. — Ինչ ընելու է բնութեան ձայնը մտիկ ընող սեսլուելու համար:

ԱՆՏ. — Ինչ ընելու է. մեծարել ու սիրել ծնողքդ. կամ թէ քու երկաթէ սիրտդ սիրել չի գիտեր նէ գոնէ ապերախտութեամբ օտքի տակ չառնել բնութեան օրէնքը:

ԲՐՈ. — Չնչին խօսքերդ մէկդի թող. համառօտ ըսէ՛ ու ինձի պատասխան տուր: Պատրաստ է Կեսար ձերակուտի ատեանին մէջ թողուլ մերկանալ իշխանապետութիւնը. պատրաստ է արձակել զօրքը ու անդէն մնալ. պատրաստ է ազատել Հռովմը այդ կասկածէն՝ որով պաշարուած է. ազատել կրեմ իւր բարեկամները, թշնամիները ու ինքզինքն ալ. ու վերստին կանգնել լախտած ու փլած հայրենի օրէնքները ու ինքը առաջինը ըլլալ անոնց հնազանդող: Ասոնք են բարերարութիւնները որ կրնայ ընծայել Բրուտոսին թէ որ իմ հարազատ հայրս է:

ԱՆՏ. — Շատ աղէկ ուրիշ բան մը ունիս ըսելու:

ԲՐՈ. — Ասկէց աւելին արժանի չէ Անտոնիոս լսել Բրուտոսէն. դարձի՛ր քու տիրօջղ ու պատմէ՛ լսածդ:

ԱՆՏ. — Իմացայ. պատմեմ պիտի, ինչ որ ինչուան հիմայ ալ պարապ տեղը կըսէի իրեն:

ԲՐՈ. — Անիրաւ ու նենգաւոր դեսպան մը կը ձանչնամ ես զքեզ Կեսարու ու Բրուտոսին մէջ. բայց թէ որ անիկայ խրկեց նէ զքեզ առիթ պատասխանդ:

ԱՆՏ. — Թէ որ Կեսար ինձի ու Հռովմայ բարւոյն ականջ կախած ըլլար, ուրիշ դեսպան պէտքը չէր թրկել Բրուտոսին, բայց դահիճներ:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

Բ Բ ՈՒ Տ Ո Ս, Կ Ա Ս ՈՒ Ս, Կ Ի Մ Բ Բ Ո Ս, Գ Ե Կ Ի Մ Ո Ս

Բ Բ Ո . — Լ ս ե գ ի ք :

Կ Ա Ս . — Ո՛հ Բ ր ու տ օ ս . դ ու ե ս Ա ս տ ու ա ծ Հ ո ո վ մ ա յ :

Գ Ե Կ . — Թ է որ խ օ ս ք ղ ղ մ ի ն ա կ կ ա յ ծ ա կ ի պ է ս կ ղ ղ ար ն ե ս ,
ի՛նչ պ ի տ ի ը լ լ ա ն ձ ե ո ք ի դ հ ար ու ա ծ ն եր ը :

Կ Ի Մ . — Ու ա յ օ ա մ ք ար տ աւ ա ն ան օր է ն գ եր ի ն ալ պ է տ ք է
կ օր ս ն ց ն ե ի :

Բ Բ Ո . — Ա յ դ մ ար դ ը և ո չ ի ս կ մ եր բ ար կ ու թ ե ա ն ը ար ժ ա ն ի է .
մ է կ վ եր ջ ի ն փ օր ձ մ ը ն ալ ը ն ե մ , ու ան կ է ե տ ք ը մ է կ ն շ ա ն մ ը տ ա-
լ ու ս պ ա տր ա ս ա ե ղ է ք :

Կ Ա Ս . — Եր թ ա ն ք ու բ ե մ ն ժ օ ղ վ կ լ մ եր բ ար ե կ ա մ ն եր ը :

Բ Բ Ո . — Գ ն ա գ է՝ ք չ ու տ ո վ :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

Բ Բ ՈՒ Տ Ո Ս

Հ ո ս ք ի չ մ ը ա տ ե ն է ն պ ի տ ի խ օ ս ի մ կ ե ս ար ի ն հ ե ա ու ե տ ք ը խ օր-
հ ր ղ օ յ ա ճ ա ր ի ն մ է ջ մ ա հ ը դ ար ա ն ա կ ա ղ պ ի տ ի ը լ լ ա յ իր ե ն . . . խ ն ա յ է
եր կ ի ն ք , խ ն ա յ է ի ն ն ի ք ու հ ր ա մ ա ն ո լ դ օ ղ ի ն մ է ջ կ թ խ ու ա ծ մ եր
ս ու բ եր ը ան օր գ լ խ ու ն վ ը ա յ ի ջ ն ա լ ու ա տ ն ը . ըր է՝ ք , որ ս իր է ա-
ն ի կ ա յ Հ ո ո վ մ ը ու ան օր ք ա ղ ա ք ա գ ի ն ը լ լ ա յ : Ա հ ա կ ու գ ա յ ի ն ք ը .
ա պ չ եր մ ն ա գ եր ե մ , չ փ ո թ ու թ ի ը ն ը ա ո եր է ղ ի օ . ո՛վ կ ա տ ո ղ ի ն , կ ա-
տ ո ղ ի ն , հ ա ս ի՛ր փ ու թ ա գ ի՛ր օ գ ն է՝ ի ն ծ ի :

Տ Ե Ս Ի Լ Ե .

Կ Ե Ս Ա Բ , Բ Բ ՈՒ Տ Ո Ս

Կ Ե Ս . — Ի ն ծ մ է ի՛նչ կ ու գ ե ս , ի՛նչ կ ը խ ն դ բ ե ս , մ ար դ կ ա յ ի ն
ս իր ա ու ն ի՛ս մ ի դ ու ն . դ ու ն ի մ որ դ ի՛ս ե ս մ ի :

Բ Բ Ո . — Ա յ օ՛՝ ք ու որ դ ի դ ե մ , թ է որ դ ու ն ալ Հ ո ո վ մ ա յ օր-
դ ի ն ե ս :

Կ Ե Ս . — Ա յ խ օ ս տ ա թ իր ա դ ա ժ ա ն , ն ա խ ս ա թ ի ն ք ն ա խ ս ա թ ի ն յ ի վ ը ա յ
կ ը դ ի դ ե ս ան գ թ ու թ ե ա մ ք ի ն ծ ի դ է մ , թ է որ ա յ ն չ ա թ ա ո ա տ ա պ ար-
գ եւ բ ար եր ար ու թ ի ը ն ն եր ս ու շ ն օր ջ ք ն եր ս , ի մ ս էր ս ու ք ա ղ ց ր աւ-
թ ի ը ն ս ու ք ե ղ ի հ ա մ ար պ ա տր ա ս տ ա ծ ա յ ն չ ա թ ի ա լ ա ու ք ն ու պ ա-
պ ի ը ու թ ա ղ ա ուր ու թ ի ը ն ը կ ար ո ղ չ ե ղ ա ն խ ե լ ք դ գ ղ ու լ խ դ բ եր ե լ ,
ի՛նչ ա չ ք ղ վ պ ի տ ի ն ա յ ի օ ու բ ե մ ն ի մ թ ա զ ի ս :

Բ Բ Ո . — Ա հ իւ ու դ ո ղ ու թ ե ա մ ք :

Կ Ե Ս . — Կ ը ց աւ ի մ ք ու վ ը ա դ Բ ր ու տ օ ս . կ ՚ ո ղ օր մ ի մ ա ն մ ի ա
մ տ ա հ ա ճ ու թ ե ա ն դ . ն ա մ ա ն աւ ա ն դ կ ը ն եր ե մ ալ ք ե ղ ի . բ ա յ ց
ի՛նչ պ է ս կր ն ս ա զ ի ս ա ս ե լ որ դ ե ա կ :

Բ Բ Ո . — Ո՛չ ա յ ղ պ է ս . կ ը խ ար ու լ ի ս դ ու ն կ ե ս ար . ե ս կ ը ս ի-
ր ե մ դ ք ե ղ , ք ու ք ա ջ ու թ ի ը ն ն եր դ ու ա ո ա ք ի ն ու թ ի ը ն դ զ ար մ ա ց-
մ ա մ ք լ ե ց ու ղ ի ն զ ի օ մ ի շ ա դ ք ե ղ ճ ա ն շ ն ա լ է ս ի վ եր ու եր ք դ ե ո չ է ի
գ լ տ եր որ ի մ ի ն հ ա յր ե ս , ու բ ո ղ ո ք ե լ ո լ դ ա ն զ ա ս ըր ի Ա ս տ ու ա ծ-
ն եր ու ն , թ է ի ն յ ռ հ ա մ ար ք ե ղ ի պ է ս դ իւ ը ց ա ղ ն մ ը մ ի ա ն դ ա մ ա յ ն
պ ար ծ ա ն ք ու կ օր ծ ա ն ու մ ն ը լ լ ա յ Հ ո ո վ մ ա յ : Կ ե ս ար թ ա գ աւ ուր կ ը
մ եր ժ ե մ և ս . կ ե ս ար Հ ո ո վ մ ա յ ե ղ ի , Բ ր ու տ օ ս ի ն Ա ս տ ու ա ծ ը ը լ լ ա յ ու
իր ե ն զ ո՛ն ը ն ե մ ի մ բ ա խ ս օ ս ու կ ե ա ն ք ս :

Կ Ե Ս . — Ի՛նչ զ ք ա ց մ ու ն ք ն եր ս ն ի օ ի մ վ ը ա ս .

Բ Բ Ո . — Բ իւ ը աւ ուր զ ք ա ց մ ու ն ք ն եր բ ա ց ի ն ա խ ս ա ն ձ է ն :

Կ Ե Ս . — Ու ի՛նչ է ք ե ղ ի ա տ ե լ ի եր եւ ց ա ծ ի մ վ ը ա ս :

Բ Բ Ո . — Բ ո ն աւ ուր ու թ ի ը ն ը . ո՛հ , մ օ թ ի կ ըր է ի ն ծ ի մ ի ա ն դ ա մ ,
Կ ե ս ար , կ ա ղ ա չ ե մ ք ե ղ ի , մ օ թ ի կ ըր է , լ օ է՛ պ ա ղ ա տ ա ն ք ն եր ու ս (ծ ու ն կ
կ ը չ ո թ ի) ի մ ի ն ու բ ո ղ օր Հ ո ո վ մ ա յ ե ց ու ց . կ ու գ ե ս ա ո ա ջ ի ն դ ա հ ը ու-
ն ե ն ա լ մ ար դ օ յ սր տ ի ն մ է ջ , եր ջ ա ն ի կ ու փ ա ո աւ ուր կ ե ա ն ք մ ը վ ա-
յ ե լ ե լ , ու թ ա գ աւ ուր է ն ու կ ե ս ար է ն աւ ե լ ի մ ա ծ ը լ լ ա յ :

Կ Ե Ս . — Ի՛նչ կ ու գ ե ս ը ս ե լ , ե լ իր օ ա ք : (կ ը յ ա ռ ու ց ա ն ք) :

Բ Բ Ո . — Տ ե ս՛ , բ ո ղ օր ա շ խ ար ի ք ք ու կ ա ու ք ի դ գ եր ի լ ծ ե ղ իր .
ար ձ կ է՛ գ ո ն է , ար ձ կ է ա ս կ ա պ ա ն ք ն եր է ն մ եր հ ա յր ե ն ի ք ը . Հ ո ո վ մ ա-
յ ե ղ ի մ ը հ ո ղ ի ու ն ե ղ իր , մ է կ ղ ի կ ե ղ իր թ ա գ աւ ուր ու թ ե ն է ն :

Կ Ե Ս . — Ո՛հ , ի՛նչ պ ա հ ա ն ջ ե ղ իր :

Բ Բ Ո . — Ի ն չ օր Ս ի ղ ղ ա ն ալ ըր աւ . Ս ի ղ ղ ա գ ի շ ա թ ի չ գ ա ղ ա ն ,
մ եր ար ե ա ն ը մ է ջ թ ա թ թ ու ե ց աւ եր կ ար մ ա մ ա ն ա կ , բ ա յ ց վ եր ջ ա պ է ս
ա ղ ա տ ու թ ի ը ն շ ն օր ջ ե լ ո լ Հ ո ո վ մ ա յ , մ օ ո յ օւ ց ա մ է ն բ ա ն . ա յ ն մ ար-
դ ու ար իւ ն խ մ ա ղ բ ո ն աւ ուր ը որ չ օր ս կ ո ղ մ է ն զ ի ա շ ն եր ո լ վ ա շ ա ր-
ու ա ծ էր , իր գ ա հ է ն վ ար ի ջ ն ա լ ո լ . ս մ ն ն ու ն մ ա ջ ի ն մ է ջ է ն ջ ջ ե ղ

սրբեց իր յանցանքները. կեսար չուզեց անոր չարութեանը նմանիլ, ուրեմն թող նմանի անոր առաքինութեանը. շատ բարիքներ պարգեւեցիր մեզի. բայց ինչ օգուտ. Հռովմայ ու հայրենեացդ պէտք էր ընել այն շնորհքները, ան ատենը մեր սրտերը քեզի ծառայ պիտի ընես. ան ատենը թագաւոր ես, ան ատենը ես ալ քու որդիդ եմ... բայց արդեօք պարսպ տեղը կը խօսիմ ես:

ԿԵՍ. — Հռովմայ թագաւոր մը պէտք է. դուն ալ մէկ օր մը պիտի իմանաս անձիդ միասովը: Միթէ չե՞ս տեսնար որ մեր քաղաքացիները թագաւորէ մը աւելի բռնացեր են. երբ բնութիւնը կը փոխուի, Բրուտոս, պէտք է որ օրէնքներն ալ փոխուին, հիմայ ամենքը այդ գեղեցիկ ազատութիւնը գործիք մը առեր են դիրար միասելու համար. Հռովմ ատեն մը ամէն բան կը քակէր ու կը կործանէր, հիմա ինքզինքը կը կործանէ. բայց ես պիտի ըլլամ իւր նեցուկը. Սիդղային ժամանակէն ետքը Հռովմայ առաքինութիւնը, ծերակոյտը, օրէնքը ու հասարակապետութիւնը և ինքն իսկ Հռովմ շուքի պէս անցան, երազի պէս թռան գացին, ու հիմայ անոնք անգոյ ու անօտի անուներ են և ոչ թէ ճշմարտութիւն, ու դուն այս ապականեալ ժամանակիս մէջ ուր ամէն բան արիւն կրակ ու մրրիկ կը շնչէ, այնպէս կը խօսիս իբր թէ Դեկոսի ու Եմիլիոսի դարուն մէջ ըլլայիր: Որդեակ իմ սիրելի, Կատոլիէն խարուեցար դուն, անիկա զքեզ մոլորցուց դիտեմ ես, ու հիմակ ուրնէ կը տեսնամ որ այդ քու կարծեցեալ մահազուշակ առաքինութիւնը սե օրեր պիտի բերեն քու և հայրենեաց գլխուն վրայ. բայց դուն մտիկ ըրէ՛ ինձի, ինձի՛ քու հօրդ մտիկ ըրէ որ կը սիրէ զքեզ ու կը ցաւի քու մոլորութեանդ վրայ. իմ հարազատ որդիս եղի՛ր Բրուտոս, սո՛ւր ինձի այսօր քու սիրտդ ու ես կ'ուխտեմ քեզի իմինս. փոխէ՛ այդ կամակոր միտքդ, պարսպ տեղը մի՛ կռուըտիր բնութեան դէմ, ինչո՞ւ լուռ կեցեր ես, պատասխան չես տար ու երեսդ մէկդի կը դարձունես:

ԲՐՈ. — Ինքզինքէս դուրս ելեր եմ (բոլորովին այլայլած) միաքս կը ցնորի. երկինք, փայլատակէ՛, զրկէ՛ քու կայծակներդ ու շանթահար սատկեցո՛ւր զիս. ինչ ընեմ... Կեսար...

ԿԵՍ. — Որդեակ իմ, բնութիւնը հալեցուց սառուցեալ սիրտըդ, որդիական դորովանաց նշաններ կը տեսնեմ քու վրադ. ա՛հ, թէ որ մէյմը քու սրտիդ տիրեմ, այդ յաղթանակը կենացս ամենէն փառաւորը պիտի ըլլայ որդեակ իմ:

ԲՐՈ. — Կե՛տար, դիտե՛ս արդեօք որ մեծ վտանգի մէջ է քու կեանքդ. գիտե՛ս որ չկայ ճշմարիտ Հռովմայեցի մը որ քու արեանդ ծարաւի չըլլայ. անանկ է նէ եթէ ոչ Հռովմայ, գոնէ քու անձիդ փրկութիւնը շարժէ զքեզ. ես գիտեմ որ քեզի խնամակալ աստուածներէն մէկը կը խօսի իմ բերնովս, անիկայ զիս կը փութացնէ ու զիս հոս քու օտուներուդ կը խոնարհեցնէ (դարձեալ կը չոփի) կերդունցնեմ զքեզ աստուածոց ահաւոր անուանը վրայ, որ ինչուան հիմա մոռցեր էիր. քու մեծ քաջութիւնդ Հռովմին ու նոյն իսկ կեսարին համար ըլլայ, այլեւ աս ալ ըսեմ, քու սիրելի որդւոյդ համար ըլլայ որ քեզի կաղաչէ, կը հառաչէ, կը պաղատի ու զքեզ առաջին կը ճանչնայ աշխարհքիս մէջ ու քեզմէ՛ մեծ Հռովմը միայն. մի՛ մերժեր զիս, լսէ՛ պաղատանացս:

ԿԵՍ. — Մէկդի գնա՛, ա՛յ անարժան, ի՛նչ կը խնդրես ինձմէ:

ԲՐՈ. — Կը խնդրեմ որ մտիկ ընես խրատներուս ու չի յամառիս խստութեամբ ինչուան ետքը:

ԿԵՍ. — Աշխաճքիս սիւները սասանին, Կեսար ո՛չ բնաւ:

ԲՐՈ. — Ա՛յս է ուրեմն վերջին խօսքդ:

ԿԵՍ. — Ասիկայ է. պէտք է որ Հռովմ ծառայ ըլլայ, Կեսարին ուղածը այս է:

ԲՐՈ. — Մնաս բարով Կեսար... (Կուզե՛քերալ):

ԿԵՍ. — Ի՛նչ կընես (կը բռնէ զիմքը) կեցի՛ր, ի՛նչ բանի համար են այդ արցունքներդ. կուլա՞ս դուն Բրուտոս որ թագաւոր պիտի ըլլամ ես, կուլա՞ս Հռովմին վրայ:

ԲՐՈ. — Զքեզ միայն, քու վրադ մինակ կուլամ ես. թո՛ղ տուր զիս, մնաս բարով:

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԿԵՍԱՐ

Ո՛վ անդրդուելի արիութիւն, ո՛վ անսասան միտք, այս ի՛նչ կարգէ դուրս սէր է հայրենեաց:

ՏԵՍԻՆ Է.

ԿԵՍԱՐ, ՏՈՒՍՊԵՂԼՍ.

ՏՈՒ. — Տէր արքայ, ծերակոյտը ու բոլոր մեծերը ժողովելու
լով տաճարին մէջ, ինչպէս որ հրամայեցիր, ու գահը պատրաստե-
լով քու դալուդ կսպասեն. Հոովմայեցեոց զօրաց գնդերը ու բո-
լոր քաղաքը ոտքի վրայ շարժեցաւ, ու տաճարին դուռը ծովու
պէս տարակուսանաց մէջ կը ծփան. որոնք որ իրենց կեանքը քու
վրադ դրած են, պատրաստ են երկրպագել քու պսակիդ: Բայց
թէ որ հասիս, տէր արքայ, հաւտալ քու մտերիմ զօրականիդ ու
բօթալից գուշակութիւններուն ու աստուածոց երկնից, առ այժմ
քիչ մը ետ ձգէ աս գործքը, ուրիշ յաջող ժամանակի մը պահէ
անոր կատարումը,

ԿԵՍ. — Ի՞նչ, ուր որ թագաւորութեան վրայ է խնդիրը ու-
չացնեմ ես. և ո՞վ է ինծի արգելք:

ՏՈՒ. — Նա ինքն բնութիւնը շատ գուշակութիւններով կը
խրատէ զքեզ, ու երկինք քու մահդ կը գուժեն:

ԿԵՍ. — Կէկդի թող այդ գուշակութիւնները. Կեսար մարդ
է, մեծ անմտութիւն է կարծել որ երկինք այնչափ նախանձեցան
Կեսարու վրայ որ ինչուան անչունչ բնութեան միտք մը ընծայեն
իրեն համար, կամ թէ աշխարհքիս հիմունքը շարժեն ու տարերք
իրենց տեղէն դուրս ցակտեն, որ մէկ մարդ մը օր մը աւելի կամ
պակաս ապրի երկրիս վրայ: Աստուածները համրած են մեր կենաց
օրերը, ելլանք սիրով բախտին դիմացը, Կեսար բանէ մը չի
վախնար:

ՏՈՒ. Կեսարին թշնամիները շատ են, որ պիտի չի համբերեն
այս նոր լուծը կրելու. ո՞վ դիտէ, գուցէ վրէժխնդիր դաւաճա-
նութիւն մը պատրաստած են քեզի համար:

ԿԵՍ. — Ո՛չ երբէք կրնան այնչափ յանդգնիլ:

ՏՈՒ. — Չարաչար կը յուսաս:

ԿԵՍ. — Այնչափ երկիւզը մահուան պիտի խայտառակե՞ զիս
աշխարհքիս դիմացը:

ՏՈՒ. — Սակայն հասարակաց օգտին համար պէտք է որ
երկայն ապրիս դուն երկրիս վրայ. թո՛ղ տուր ինծի գոնէ քեզի
հետ գալ ատեանը:

ԿԵՍ. — Ո՛չ, յանձն չեմ առներ հրամաններս փոխել. խոր-
հուրդը փոխել վատութեան նշան է:

ՏՈՒ. — Շատ աղէկ. կը թողում ես զքեզ ինչպէս որ կա-
խորժիս, բայց շատ վախով կը թողում:

ԿԵՍ. — Աւելի լաւ է ինծի մեռնիլ, քան թէ մահուանէ վախ-
նալ: Երթանք:

297 ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՏԱՃԱՐ ԽՈՐՀՐԳՈՅ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՐՈՍ

ԿԱՍ. — Ինձի այնպէս կը թուի որ այսօր քիչ մարդ պիտի ըլլայ ատեանին մէջ:

ԲՐՈ. — Բաւական է որ քաջերու ատեան ըլլայ: (Աղաղակ):

ԿԱՍ. — Կը լսե՞ս, Բրուտոս, ժողովրդին աղաղակը:

ԲՐՈ. — Անոնք ալ կրնան օգնել մեզի, վտանգը մօտեցաւ:

ԿԱՍ. — Բայց ես շատ անխռով ու աներկիւղ կը տեսնամ զքեզ:

ԲՐՈ. — Պոմպէոս ու Կատոյլն ինձի հովանի ըլլան:

ԿԱՍ. — Ահա կերեւեան պաշտօնեայք բռնաւորին:

ԲՐՈ. — Իսկ Կիմբրոս ու Դեկիմոս:

ԿԱՍ. — Անոր հետ են, շատ աղէկ ու խորագիտութեամբ գործեցին:

ԲՐՈ. — Մտածեցի՞ր արդեօք հեռացնել ասկէց անօրէն Անտոնիոսը:

ԿԱՍ. — Մարկելոսին ու Մետելլոսին հետ խօսք ըրի, որ երկայն ատեն տաճարէն դուրս խօսքի բռնին զինքը, ու թէ որ պէտք ըլլայ, բռնութեամբ:

ԲՐՈ. — Ուրեմն ամէն բան պատրաստ է, դեռ քիչ մը ատեն ալ ու պիտի գրկենք աղատութիւնը և մէկզմէկ կամ կենօք կամ մահուամբ. քիչ մը ատենէն տեսնես դու Կասիոս, որդւոյ մը ետքի հնարքները ու Հոռովմայեցի մարդու մը քաջութեան վերջին հանդէսը:

ԿԱՍ. — Ո՛վ քաջ, քու նշանիդ կսպասեն մեր սուրբերը:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԿԵՍԱՐ, (Ժառանգելով որք ետէն կերթան) ԿԻՍԵՐՈՍ

ԴԵԿԻՄՈՍ (մէկ քանի հոգի ծերակուսէն) ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

(Կեսար կը նստի, նոյնպէս աւագանին)

ԿԵՍ. — Աս ի՞նչ է. որոշուած ժամը արդէն շատոնց ահաւառ ծերակուսին կէսը հազիւ կերեւի, սակայն ես ալ ուշացայ շատ. կը ցաւիմ ո՛ր պատկառելի ատեան որ ժամանակին չհասնելով սպասել տուի ձեզ. բայց ինչո՞ւ համար ժողովքին կէօը հոս չէ: (Արնուրիւն):

ԲՐՈ. — Մէկը պատասխան չտա՞ր... Ամենուս ալ յայտնի է պատճառը, նոյն իսկ մեր լուսթիւնը չը գուշակե՞ր մի քեզի զայդ, Կեսար. որոնք որ հոս քու առջեւ կը տեսնաս, վախերնէն հոս ժողովրդեցան ու որոնք որ չես տեսնար վախերնէն ցրուեցան:

ԿԵՍ. — Բրուտոսին յանդգնութիւնը ինձի նոր բան չէ, ինչպէս քեզի ալ Կեսարու մարդասէր ներողութիւնը. սակայն պարապ տեղը կը հակառակիս, ես չեկայ հոս ձեզի հետ վիճելու համար:

ԵՐՈ. — Եւ ոչ մենք զքեզ ծաղր ընելու համար. աղէկ բան չըրին անոնք որոնք որ այս բարենշան օրուան մէջ հեռացան մեզմէ. ու կը սխալին անոնք ալ որ այս ատեանիս մէջ նստելով լուսթիւնը օրինաւոր կը կարծեն. ես փարատեմ անոնց անտեղի երկիւղը: Մտիկ ըրէք ինձի, ո՛վ հարք պատկառելիք և ժողովուրդ Հռովմայեցուց, մի՛ կարծէք որ Կեսար չարիք կը խորհի իր սրտին մէջ մեր հայրենաց վրայ. իւր գթալից աչուրները մեր տառապեալ ազգին վրայ կը դարձնէ. կենդանի են երկիրք. կերդնում ես որ ինքը առաջիններէն շատ աւելի շքեղ ու նոր յաղթանակ մը կուզէ կանգնել այսօր, վասն զի եկաւ հոս յաղթանակել իր անձին ու նախանձոտ չարամիտներուն. կերդնում ըսի, որ այս բանի համար հոս ժողովեց զձեզ, որ ընտրեց ինքը յօժարութեամբ ու սրտի մտօք իր քաղաքակիցներուն հաւասար ըլլալ. սակայն և այնպէս Կեսարին նման մէկը պիտի չի գտնուի:

ԿԵՍ. — Կրնայի կարել ջու խօսքը...

ԲՐՈ. — Իմ խօսքերս քեզի ծանր չերեւան. գիտցած ըլլաք որ Բրուտոս մէկ անձ է Կեսարին հետ. կը տեսնամ որ զարմացած կեցեր էք, մութ կերեւան ձեզի իմ խօսքերս, բայց մէկ խօսքով լու-

սաւորեմ այդ մթութիւնը, ես կեսարու որդին եմ: (Աղաղակ հիացման):

ԺՈՂ. — Բրուտոս կեսարու որդին:

ԲՐՈ. — Ստուգիւ անիկայ իմ հայրս է, ու հիմա ես մեծապէս կը պարծիմ որ կեսար իշխանապետ քաղաքացիի փոխուեցաւ:

ԺՈՂ. — Կեցցէ՛ Բրուտոս, կեցցէ՛ կեսար:

ԿԵՍ. — Իրաւ իմ որդիս է Բրուտոս, ես ինքնին յայտնեցի իրեն զայդ. իւր ազդու ճարտարախօս լեզուն, արիական սիրտը, աներկիր ճամբարահալութիւնը ու դիւցազնական առաքինութիւնները որ դէմքին վրայ կը փայլին, իմ հարազատ որդիս կը քարոզեն զԲրուտոս: Ուստի ժողովուրդ Հռովմայ, փափաքելով որ իմ մահուանէս ետքն ալ իմ բարիքներս վայելէք դուք իմ գահիս յաջորդ ինծմէ արժանին կընտրեմ, Բրուտոսը. անոր կը թողում իմ փառքս ու իշխանութիւնս, անիկայ երկրորդ կեսար մը ըլլայ ձեզի:

ԲՐՈ. — Բրուտոսին և ոչ թշնամիները կը հաւատան երբէք այս խօսքերուն: Կեսար իրեն իշխանութիւնը ինծի՛ կը թողու. այսինքն ըսել կուզէ ո՛ր Հռովմայեցիք, որ իւր որդւոյն աղաչանքովը պիտի թողու այսօր կեսար իւր իշխանութիւնը ու ազատութիւն կը շնորհէ Հռովմայ:

ԺՈՂ. — Կեցցէ՛ Բրուտոս, կեցցէ՛ կեսար:

ԿԵՍ. — Բաւական է ալ, պէտք է քեզի ասկէ ետքը լռել առջեւ իբրեւ որդի և կրտսեր հասակաւ: Մտիկ ըրէք ինձի, աք կեսարն է որ կը խօսի. Ես հաստատ միտքս դրեք եմ երթալ Պարթեւաց դէմ, վաղը իմ բանակովս պիտի շարժիմ Ասիա ու ինչ որ առաջուց հրամայեցի ձեզի, լի բովանդակ պիտի կատարէք դուք. Հռովմայ բոլոր թշնամիները գերի ընելէս ետքը, պիտի գառնամ գամ իմ ատելեացս ձեռքը մատնեմ ինքզինքս, ու ան ատենը ինչպէս որ կախորժի թող ընդունի զիս, Հռովմ, ընդունի զիս իբրեւ իշխանապետ, կուզէ իբրեւ քաղաքացի կուզէ իբրեւ ոչինչ:

ԲՐՈ. — Ո՛չ Հռովմայեցւոյ, ոչ հօր, և ոչ կեսարու արժանի խօսքեր էին ինչ որ լսեցինք. անօրէն հրաման է այդ ինքնակալի. ո՛հ, հայր իմ, մտիկ ըրէ ինձի վերջին անգամ, տես արցունքները, տես որդւոյդ հառաչանքները. լսէ ինձի, բովանդակ Հռովմ իմ բերնովս քեզի կեա կը խօսի. տես Բրուտոսը, որ կեանքին մէջ ոչ լացեր և ոչ աղաչեր է երբէք, տես դու հիմա զինքը քու օտար ինկած (Կը չոխի) Բրուտոսին հայրը կուզես ըլլալ և ո՛չ Հռովմայ:

ԿԵՍ. — Մտիկ չեմ ըներ այնպիսի աղաչանքներ որ ինձի յայտնի նախատինք են. ելի՛ր ոտք, լուռ կեցիր, յանդգնեցաւ ասիկայ բռնաւոր կոչել զիս, բայց եթէ իրաւցնէ բռնաւոր ըլլայի, պէտք չէի ինչուան հիմայ կենդանի պահել զինքը, որ ամօթով լեցնէ զիս հրապարակաւ ձեր ամենուն առջեւ: Իշխանապետին խորհուրդը պէտք է կատարուի. Հռովմայ օգուտը զայս կը պատուիրէ, ու ո՛վ որ գլուխ վերցնելով հակառակի ինձի, անիկա թշնամի է Հռովմայ, ապստամբ ու մատնիչ:

ԲՐՈ. — Հիմայ մենք հնազանդինք իշխանապետին ինչպէս որ կը վայլէ. (Կը հանէ սուրը ու դաւանանք կը յարձակին կեսարու վրայ):

ԿԻՄ. — Մեռի՛ր բռնաւոր, սատկէ՛:

ԿԱՍ. — Զարնեմ ես ալ:

ԴԵԿ. — Ուղեցիր, ընդունէ՛ ուրեմն:

ՈՄԱՆՔ. — Ո՛հ, ի՛նչ բան է այս, ո՛վ արիւնալից ատեան. (Կը փախչին):

ԿԵՍ. — Ա՛յ անօրէն դաւաճանք (Կը պաշտպանէ ինքզինքը):

ԱՅԼՔ. — Մեռնի՛, սատկի բռնաւորը:

ԲՐՈ. — Ես մինակ չեմ կրնար զարնել անոր:

ԿԵՍ. — (Կիցնայ ու վերադառնալով կը զոցէ դեմքը) Դո՛ւն ալ, որդեակ իմ Բրուտոս. ո՛հ, կը մեռնիմ... ես:

ԲՐՈ. — Ո՛հ, հայր իմ... ո՛հ, Հռովմ...:

ԿԻՄ. — Փախչողներուն ձայնն հոս կը դիզուի ժողովուրդը (Դուրսը աղաղակ եւ խառնակ ձայներ կը լսուին):

ԿԱՍ. — Թող գայ ժողովուրդը. սատկեցա՛ւ բռնաւորը. հա՛ պա փութանք սատկեցնենք Անտոնինոսն ալ: (Կասիոս եւ Կիմբոս կելլան):

Տ Ե Ս Ի Լ Ք .

ԼԵՍՍԵ ՄԵՌԵՍԼ, ԲՐՈՒՏՈՍ ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

ԺՈՂ. — Ի՛նչ կայ, ի՛նչ է այս աղաղակը. ի՛նչ է այս արիւնը. Բրուտոս սուրը ձեռքը կեցեր է:

ԲՐՈ. — Ժողովուրդ Հռովմայ, հոն դարձուցէք ձեր աչուրները, կը տեսնաք ո՛վ է այդ արիւնթաթաւ մարմինը:

ԺՈՂ. — Կեսար արիւնլուայ ինկա՛ծ. ո՛վ դառն տեսարան :

ԲՐՈ. — Այո՛, այո՛, նոյն ինքն Կեսարն է գետինը փռուած. ու թէպէտեւ անարիւն երկաթ կը տեսնաք իմ ձեռքս, սակայն ես, ես ուրիշներուն հետ սպաննեցի Կեսարը :

ԺՈՂ. — Ա՛յ անգութ դահիճ, մեռի՛ր դուն ալ. (վրան կը յարձակիին) :

ԲՐՈ. — (Սուրբ կուրճիկն վրայ կը դնէ) Ահա իմ սուրս կուրծքիս դէմ կը դնեմ ես. թող մեռնիմ. սակայն նախ մտիկ ըրէք ինծի, ժողովուրդ Հոռովմայ :

ԺՈՂ. — Մեռնի՛ շուտով Կեսարու դահիճը :

ԲՐՈ. — Սակայն ուրիշ տեղ մի՛ փնտռէք Կեսարու դահիճը. ա՛նաւասիկ ես ինքս Բրուտոս, ձեր անօթի սուրբուն կերակուր ըլլամ. թէ որ իշխանագետին արեանը վրէժը առնելու եկեր էք, ահա ձեզի Բրուտոսին գլուխը. բայց թէ որ ճշմարիտ սէր աղատութեան դեռ կը վառի ձեր սրտին մէջ, ուրեմն ուրախացէ՛ք, վասն զի մեռաւ ձեր բռնաւորը :

ԺՈՂ. — Ի՛նչ կը խօսիս :

ԲՐՈ. — Սուս չեմ զրուցեր. կերդնում որ Կեսար թագաւոր եղած էր Հոռովմայ. հոս իշխանաբար կը խօսէր մեզի հետ ու իբրեւ թագաւոր պատգամներ կուտար մեզի. ու գիտնալով որ ուրիշ կերպով չէր կրնար թագաւորել, բայց եթէ բռնութեամբ, հոս, աս ատեանիս մէջ, հպարտ խօսքերով հրաման կուտար նորէն պատերազմի ելլալ Պարթեւաց դէմ, մինչդեռ Հոռովմայ մէջ կը պակօին գանձ, գէնք ու քաջ զինուորներ. ի՛նչ էր իւր միտքը. դառնալ մեզի դէմ բռնացեալ զօրութեամբ ու գլխուն թագ կապել, իւր պարզեւնեւորով ձեր սիրտն ալ կը ջանար գերի ընել. սակայն փճացան իւր գէնքերը, վասն զի դուք երբէք յանձն չէք առներ ծախել ձեր ազատութիւնը, մանաւանդ թէ կը տեսնամ զձեզ որ ազատութեան համար մահուան դէմ կը վազէք : Արդ ա՛նաւասիկ ազատեցա՛ւ Հոռովմ. թո՛ղ ասկէ ետքը մեռնի՛ Բրուտոս, հա՛պա սպաննեցէ՛ք զանիկայ որ ձեզի կեանք ու ազատութիւն պարզեւեց. ահա կեցեր եմ. ձեր թագաւորին մահուան վրէժը առնելու համար մեռցուցէ՛ք Բրուտոսը. ո՛վ որ աղատութեան չի փափաքիր, թող զարնէ զիս :

ՈՄՆ. — Ա.ս ի՛նչ խօսքեր են. աստուածներէն մէկը կը խօսի անոր բերնովը :

ԲՐՈ. — Հիմայ կը ճանչնամ զձեզ Հոռովմայ մեր մօրը հարազատ որդիքներ. բայց որպէս զի գիտնաք որ Բրուտոս ալ Հոռովմայեցի է, լսեցէ՛ք ձեզի համար անակընկալ լուր մը. Կեսար իմ հայրս էր :

ՈՄՆ. — Ո՛վ զարմանք. ի՛նչ կըսես, ճշմարի՛տ...

ԲՐՈ. — Ծշմարիտ կըսեմ որ անոր որդին եմ ես, իւր դահին ժառանգ կանուանէր զիս ու նենգաւոր խորամանկութեամբ կը ջանար որսալ զիս :

ԺՈՂ. — Ո՛վ անիրաւ յանդգնութիւն :

ՈՄՆ. — Ուրեմն իրաւցնէ բռնաւոր էր անիկայ :

ԲՐՈ. — Արցունքներ թափեցի ես, աղաչեցի իբրեւ որդի և իբրեւ քաղաքացի Հոռովմայ՝ մէկդի դնել իւր խորհուրդը, ինչե՛ր չըրի իւր միտքը փոխելու համար, ինչուան մահս ալ ինչրեցի իրմէ, բայց պարապ տեղը աշխատեցայ, յամառեր պնդեր էր կամ մեռնիլ կամ թագաւորել, անոր համար ես ալ հոս նշան տուի այս մեծ գործքիս : Բայց իմ ձեռքերս իւր վրան իջնալու ատեն կախուեցան անգործ :

ԺՈՂ. — Ո՛հ առաքինութիւն, ո՛ ճշմարիտ Բրուտոս :

ԲՐՈ. — Մեռաւ Հոռովմայ բռնաւորը, գոհութիւն աստուածոց, բայց որովհետեւ հայրասպան եղաւ Բրուտոսը, մահապարտ է անիկայ... ձեզմէ կը յուսայ մահուան հանդպիլ. միթէ կը փափաքիմ ես ապրիլ ասկէ ետքը. սակայն ներեցէ՛ք, շնորհեցէ՛ք ինծի մէ՛ ես ժամ մը միայն ազատութիւնը կատարեալ ու ապահով ընելու համար. անկէ ետքը հայրասպան որդին ելլայ ողջակիզ հօրը դամբանին վրայ : (Կուլայ) :

Մէկ. Ո՛վ, սիրտս կը թափանձնի իւր խօսքերը :

ԱՅԼ ՈՄՆ. — Վախով ու զարմացմամբ կը լեցուիմ ես :

ԱՅԼ ՈՄՆ. — Տեսէ՛ք, կուլայ Բրուտոս սրտին ալլալութեանն :

ԲՐՈ. — Արժանապէս կուլամ, ո՛վ Հոռովմայեցիք, կուլամ Կեսարին վրայ, վասն զի չի կար երկրիս վրայ իրեն նման զիւցազուն մը. ո՛ր անգութ սիրտը արցունք չի թափեր անոր մահուանը վրայ. բայց ով որ անոր կենդանութեանը կը փափաքի, Հոռովմայեցի չէ :

ՈՄՆ. — Ո՛հ, Բրուտոս, փայլակներ կելլեն քու շրթունքներէդ :

ԲՐՈ. — Թող ձեր սուրբն ալ փալատակին հիմայ, քալեցէ՛ք երթանք կանգնել բոլորովին Հոռովմայ ազատութիւնը, վաղնք

Կապիտուլիոն, հոն է ազատութեան գահը, թողունք մի անիկայ արիւնկզակ բռնաւորներուն ձեռքը:

ՈՄՆ. — Զարնե՛նք, սատկեցնե՛նք, հալածե՛նք զանոնք:

ԲՐՈ. — Մա՛հ, մա՛հ, կամ ազատութիւն:

ԺՈՂ. — Վազենք Բրուտուսին հետ կամ մահուան կամ ազատութեան: (Կսկսին երթալ. ԲՐՈՒՏՈՒ ԿԵՂԱյ):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՏՈՒԱՊԷԼԼԻՍ ՏՍԳՆԱՊԱՒ

ՏՈՂ. — Ո՛ւր կը վազէք, ո՛ր Հոովմայեցիք, մտիկ ըրէք ինծի, ի՛նչ կայ. բա՛րէ, արիւնով ներկուած է գեթինը... Կեսա՛ր... վա՛հ, եղո՛ւկ ինծի. կը զրուցէր սիրտս ինծի. աս ի՛նչ էր որ եղաւ, ո՛ր Հոովմայեցիք:

ՈՄՆ. — Միթէ չե՛ս գիտեր թէ ի՛նչ եղաւ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԿԱՍԻՈՍ ԱՐԻՒՆՈՏ ՍՈՒՐԸ ՋԵՌՔԸ

ԿԱՍ. — Դուք հո՞ս էք մի, ո՛վ Հոովմայեցիք:

ՈՄՆ. — Ի՛նչ կուղես մեզմէ անօրէն բռնաւոր: (Վրան կը յարձակին):

ԿԱՍ. — Ես եմ Կասիոս, ո՛վ Հոովմայեցիք. ուրախացէ՛ք, ամեն բան լինցաւ. սատկեցաւ, վերցաւ բռնաւորը, ասանկ պիտի կորսուին Հոովմայ ամէն թշնամիները:

ՏՈՂ. — Լսեցէ՛ք ինծի, ո՛ր Հոովմայեցիք, մտիկ ըրէ՛ք, զարնենք կտոր կտոր ընենք աս անօրէն դաւաճանը: (Կը հանէ սուրը):

ԿԱՍ. — (Հոովմայեցուց կապալիքի) Լսեցէ՛ք ինծի ո՛ր Հոովմայեցիք, նախանձաւոր եղէ՛ք Կասիոսին ծնունդը դիւցազանց, յաղթականք աշխարհի. գերութենէն ազատեցաք դուք, ալ ծառայչէ՛ք դուք. կեցցէ՛ Հոովմ, կեցցէ՛ ազատութիւն, Կասիոսին ձեռքովը կտրեցան կապանքները, խորտակեցան շղթայք:

ՏՈՂ. — Դահի՛ճ կուզէ՛ք ըլլալ ուրեմն դիւցազն արեան ո՛ր Հոովմայեցիք:

ԿԱՍ. — Ես բարեկամիս դահիճը եղայ ձեր փրկութեանը համար, անիկա զձեզ գերի ըրաւ, ես անոր արիւնը թափեցի. միթէ կա՞յ ձեր մէջը այնչափ անարգ ու վատ մէկը որ ողբայ Կեսար ու անոր մեղի պատրաստած գերութիւնը. ո՛ւր է այն մարդը, ո՛ւր է այդ վատազգի Հոովմայեցին որ բռնաւորութիւն կուզէ, թող խօսի՛ եթէ կայ այնպիսի մէկը, ինծի, Կասիոսին դիմացը ելլայ. քաւ իրցի ձեզմէ այդպիսի վատութիւն, դուք ամենքնիդ ալ ազատութիւն սիրող էք, ու կը գովէք դմեզ:

ԺՈՂ. — Բռնաւոր էր Կեսար, կորսուի անոր յիշատակը:

ԿԱՍ. — Ո՛վ վեհազուն իշխանք աշխարհի, երանի է ձեզի ծնունդը Հոովմայ. անմահ պիտի ըլլայ ձեր քաջութիւնը: Կը ցաւիմ շատ որ չի կրցայ գտնել անօրէն Անտոնիոսը անոր գլուխն ալ ուտելու համար. գիտեմ ես որ հիմայ պիտի գայ հոս ձեզի ապաւինելու. բայց յիշեցէ՛ք դուք որ անիկայ իր մանկութենէն սիրեց ու ծառայեց Կեսարու. անոր ձեռքին տակը վարժեցաւ ինքն ալ անօրէն բռնաւորութեան, անիկայ ալ բռնաւոր է: Անիկայ գայ պիտի հոս արդարացնել ձեր դիմացը բռնաւորութիւնը ու բռնաւորը. կը կարծէ ու կը յուսայ խաբել, խորամանկել, հրապուրել զձեզ. ստոյգ է, օրէնքը իրեն իրաւունք կուտայ գալ խօսիլ ձեր դիմացը. սակայն Հոովմայ ժողովուրդը թող դատաւոր նստի Կեսարու՝ Անտոնիոսի ու մեր մէջը. առէ՛ք դարձեալ ձեր ձեռքը այդ օրէնքը և իրաւունքը որ յափշտակեց ձեզմէ բռնութիւնը. ես զանոնք դարձեալ ձեզի կը դարձնեմ ու յաւիտեան կուղեմ հաստատել: Կը դառնամ ես Կապիտուլիոն, հոն ծերակոյտը ինծի կըսպասէ. կ'երթամ ես անոնց հետ մեր տառապեալ քաղքին վրայ բերել դարձեալ փառքը, օրէնքները ու աստուածները, մարել թշնամեաց խռովութիւնը, ու միւս անգամ կանգնել ազատութեան կործանեալ գահը: Բաւական է ինծի, ո՛վ իմ Հոովմայեցիք, որ դուք երջանկութեան փափաքիք, դուք ձեր ձեռքովը մի՛ մասնէք զձեզ թշնամուցն. աս մինակ կը ինդրեմ ես ձեզմէ, աս մինակ կաղաչեմ, մի՛ հաւատաք Անտոնիոսին, վախցէ՛ք անկէ, և մանաւանդ վախցէ՛ք անոր խորամանկ խաբէութենէն:

ՈՄՆ. — Թէ որ անիկայ գրեզ դատապարտէ, կորսուի՛ ինքն ալ:

ԿԱՍ. — Մտքերնիդ ըլլայ ձեր երդումը. օ՛ Հոովմայեցիք, ու փրկուեցաւ Հոովմ: (Կելլայ):

ԺՈՂ. — Կեցցէ՛ Կասիոս. կեցցէ՛ Բրուտոս փրկութիւն Հոովմայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆ ասպա ԱՆՏՈՆԻՈՍ

Մէկը. — Ահա Անտոնիսը կուգայ:

ԱՅԼՔ. — Ի՛նչ ունի մեզի ըսելու:

Մէկը. — Տեսէ՛ք ի՛նչպէս կը հառաչէ ու կուլայ:

ԱՅԼՔ. — Շատ կը սիրէր անիկայ Կեսարը:

ԱՆՏ. (Կը մտնայ). — Այո՛, ո՛վ Հոովմայեցիք իմ. կը խոստովանիմ ես ալ, կը սիրէի զինքը. ու թէ որ կարելի էր իմ կեանքըս ալ կուտայի իրեն տեղը. բայց աւա՛ղ. գուցէ ուրիշ կարծիքներ ունիք դուք անոր վրայ. երբ արքունի պսակը զլխէն նետելով ինքզինքը նուիրական զո՛ մատոյց օրինաց Հոովմայ, ո՛վ արդեօք մահը յանձն չէր առներ անոր տեղը. բայց ես չեմ ուզեր փառաւորել Կեսարու յիշատակը. թո՛ղ խօսի աշխարհք, քարոզէ դիւցազին առաքինութեանց հանդէսը, միայն ողորմեցէ՛ք իմ կսկիծներուս, ներեցէ՛ք բնութեան, ներեցէ՛ք բարեկամութեան, գթացէ՛ք աս արցունքներուս որ աչուրններս կը ցօղեն:

Մէկը. — Պէտք էր քեզի լալ Հոովմայ գերութիւնը, զիւցազն էր Կեսարը, սակայն բռնաւոր էր:

ԱՅԼՔ. — Բռնաւոր էր այդ կատաղին, կորսուի՛ անոր յիշատակը. կեցցէ՛ն, կեցցէ՛ն աղատարարք Հոովմայ:

ԺՈՂ. — Կեցցէ՛ Բրուտոս, կեցցէ՛ Կասիոս:

ԱՆՏ. — Քաւ լիցի որ ես զանոնք յանցաւոր ընեմ. անոնք կուզեն հայրենիքը պաշտպանել, անոնք սպաննեցին ձեր իշխանապետը. անկէ այնչափ բարիքներ տեսնելէն վերջը, ձեռքերնին թաթխեցին անոր արեանը մէջ. բայց ո՛րն էր յանցանքը՝ պատճառ այդ ահագին վրէժխնդրութեան. արդեօք Կեսար չարագործին մէ՛կն էր կամ մահապարտ. սակայն ի՛նչ ըրաւ ձեզի այդ չարագործը, ըսէք կ'աղաչեմ, միթէ անողորմ ձեռամբ ծանրացաւ ձեր վրան, և կամ իւր յաղթութեանց պատուը մինակ ի՛նքը վայելեց. վա՛հ, աշխարհ-

քիս աւարէն ձեր ճակատն ալ պսակեց. ձերինն է բոլոր աշխարհքիս ոսկին ու գանձը. նաեւ իւր արիւնը ձեզի համար կը թափէր ի սէր Հայրենեաց. անիկայ իւր յաղթական կառքէն կը տեսնար իւր քաղաքացիներուն սիրտը, ու վար իջնալով առատ պարգևներով նոյն իսկ իր ձեռքովը ձեր աչքերուն արցունքները կը սրբբէր: Անով դուք յաղթական գտնուեցաք աշխարհքի, անով զորաացաք, անով երջանիկ եղաք. անիկայ ամէն մէկերնուդ զատ զատ առատաձեռն սրտով կը հատուցանէր ծառայութեան վարձքը, ու գթութեամբ կը ներէր իւր ժողովրդին յանցանքներուն. զձեզ, ո՛ անմահ Սատուածք, զձեզ վկայ կը կոչեմ լուսաւոր երկինք որոնց ճշմարիտ պատկերը եղաւ Կեսար երկրիս վրայ. դուք ինքնին գիտէք թէ ի՛նչպէս մարդասէր գթած էր Կեսար որուն հաւտացիք բոլոր աշխարհը:

ԺՈՂ. — Այդպէս է իրաւ, բաղձազուրթ էր Կեսար:

ԱՆՏ. — Եթէ այդ դիւցազնը մէյմը ձեռք առած ըլլար վերէմխնդրութեան սուրբ, հիմայ կենդանի էր ինքը. վասն զի ինչուան իւր թշնամիներուն ալ բարերար էր: Երկու անգամ Կասիոսին ունեցաւ իւր թշնամիներուն ալ բարերար էր: Երկու անգամ Կասիոսին կեանքը շնորհեց, և Բրուտոս ... ո՛հ, անհնարին չարիք, ո՛վ անլուր գաղանութիւն. աւա՛ղ, ալ չեմ կրնար սրտիս ցաւերը զսպել, ո՛վ քաջք. Բրուտոս դաւաճաններուն գլուխը, անօրէն Բրուտոսը, այդ վայրենի ահարկու ճիւղը ... անոր որդին էր:

ԺՈՂ. — Ո՛վ դիւք:

ԱՆՏ. — Գիտեմ, ո՛վ քաջք, գիտեմ որ ձեր ոսկորները կը դողան սարսափով, սրտերնիդ կը խռովի. կը տեսնամ ձեր արցունքներն ալ. Բրուտոս անոր որդին էր. բայց ի՛նչ. միթէ դուք ալ անոր որդիքները չէ՞ք մի ո՛վ Հոովմայեցիք. անիկայ իւր սրտին մէջ զձեզ իրեն որդեգիր ըրաւ. ո՛հ, թէ որ գիտնայիք մէյմը անոր կամքը:

ԺՈՂ. — Ի՛նչ է:

ԱՆՏ. — Անոր ժառանգը Հոովմն է, ձեր են իր գանձերը, Կեսար մահուրնէն ետքն ալ աստուածային պատուոյ հասած ձեր վրայ հովանի է. ձեզ մինակ կը սիրէր անիկայ, ձեզի համար մինակ պիտի երթար Աօիա, արիւն քրտինք մտնալ ի փառս Հոովմայ. իւր վերջին կտակը ասանկ կը գրէր ձեզի. ո՛վ Հոովմայեցիք իմ, ժողովուրդ թագաւոր, որուն ես ծառայ եմ. թագաւորէ՛ Կեսար աշղովուրդ թագաւոր, որուն ես ծառայ եմ. թագաւորէ՛ Հոովմ. ի՛նչ ըրին խարհքիս վրայ ու Կեսարին վրայ թագաւորէ Հոովմ. ի՛նչ ըրին ձեզի ասկէ աւելի Բրուտոս ու Կասիոս:

ԺՈՂ. — Կը ցաւինք շատ, ու շփոթած մնացեր ենք:

ԱՅԼՔ. — Իրաւ Կեսար Հռովմայ հայրն էր:

ԱՆՏ. — Բայց ձեր հայրը գնաց, չկայ ալ, վատ դաւաճանութեամբ յափշտակուեցաւ մեզմէ այդ դիւցազնը, բնութեան, աշխարհի ու Հռովմայ պարծանքը. ո՛հ, կրնա՞ք մերժել իրեն մահուան պատիւը. միթէ ձեր աչքերը արցունք չի թափեն մի ու ձեռքերն իդ գերեզմանի մէջ չի հանգչեցնեն ձեր հայրը ու սիրելի բարեկամը. ահաւասիկ տեսէ՛ք զինքը պառկած իւր արեանը մէջ: (Կը մօտենայ Կեսարու դիակին):

ԺՈՂ. Ո՛վ ցաւալի տեսիլ, ո՛հ, արտասուելի պատկեր:

ԱՆՏ. — Ահա Հռովմայ մեծութեան և մանաւանդ թէ աշխարհիս մոխիր դարձած վերջին տխուր մնացորդը. ահա այն բարեբար սգին զոր կը պաշտէիք և որուն երկրպագութիւն կընէին նոյն իսկ իւր սպանողները. ասիկայ է ձեր պարծանքը, հզօր ապաւէն, պատերազմի ու խաղաղութեան մէջ ձեր ամուր վահանը, որ երբեմն դողացուց բոլոր աշխարհք ու պատրաստուեր էր գոռողացեալ Պարթեւը շղթայակապ իւր կառքին ետեւէն քաշկոտելով հոս մեր քաղաքը բերել: Կը ճանչնա՞ք արդեօք ձեր Կեսարը, ո՛ր Հռովմայեցիք, նայեցէք մէյ մը իրեն, տեսէ՛ք անոր վէրքերը, տեսէ՛ք այս արիւնը որ հիմայ հոս ձեր աչքին առջեւը թափեցին անօրէն մարդասպաններ. այս մարմնոյն վրայ դազանացեալն Բրուտոս, իւր ծնողին անմեղ արիւնովը ձեռքերը պղծեց. բայց Կեսար ի՞նչ ըրաւ. անուշ ու գլխած աչուրները անոր վրայ դարձնելով, արիւնը գետի պէս վազելու ատենը, կը ներէր անոր, իւր սիրելի որդին կը կոչէր զինքը. դո՛ւն ալ որդեակ իմ, կը գոչէր, դո՛ւն ալ մի ո՛վ իմ Բրուտոս:

ՄԷԿԸ. — Այն նենգաւոր դաւաճան Բրուտոս, Արամազդին կայծակէն զարնուելու արժանի:

ԱՅԼՔ. — Բա՛բէ. դեռ անոր արիւնը կը վազէ:

ԱՆՏ. — Այս արիւնը ձեզմէ վրէժխնդրութիւն կը պաղատի, ու ձեր կտրիճ ձեռքերէն կը յուսայ վրէժխնդրութիւն. լսեցէ՛ք լսեցէ՛ք ինձի, ո՛ր Հռովմայեցիք, արթընցէ՛ք ու լսեցէ՛ք անոր ձայնը որ ինձմով ձեզի հետ կը խօսի, եկէ՛ք ինձի հետ, վազենք կայծակի պէս անոր վայրենի սպանողներուն վրայ, Կեսարին հող-ւոյն մինակ այս մխիթարութիւնը կազաչեմ որ մատուցանէք. սուրբ խարոյկի վրայ դնենք իւր մարմինը, ու անոր բոցէն բռնկցնելով

մեր ջահերը, վազենք ամենքնիս ալ, կրակի տանք բորբոքենք քանդենք այդ մարդակոտոր գազաններուն պահուրձած տեղերնին, անխնայ ջարդենք զանոնք, ու իրենց անողորմ սրտերնին դուրս հանելով դազաններուն դիմացը նետենք պատառ պատառ ըլլալու համար. այսպիսի զոհ կը վայլէ մեր հասարակաց հօրը ու աստուծոյն հայրենեաց անմահ Կեսարու. հա՛պա երթանք ընկերք իմ, երթա՛նք, Անտոնիոսը ձեզի առաջնորդ առէք:

ՄԷԿԸ. — Հա՛պա, երթանք, վրէժը առնենք անոնց զլխէն:

ԱՅԼՔ. — Երդում ընելով այս դիւցազնին անպարտ արեանը վրայ, հիմայ հոս անոր վրէժը առնենք, վազեցէ՛ք զէնքի:

ԺՈՂ. — Մահ, սատակումն, վրէժխնդրութիւն:

ԱՆՏ. — Մի՛ մարէք ո՛վ քաջք, ձեր բարկութեան բոցը. վազեցէ՛ք իմ ետեւէս, վազեցէ՛ք պատերազմի և վրէժխնդրութեան (Կ'երթան խառն ի խուռն եւ աղաղակաւ):

ՁԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

Վ Ե Ր Ջ

9